Irod
371.
18.

Magyar

IRODALMI RITKASÁGOK

Szerkeszti Vajthó László

18.

PÉTERFY JENŐ DRAMATURGIAI DOLGOZATAI

HARMADIK SOROZAT

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. **Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsenyi Dániel-reálgimnázium* 1929/30. évi *VIII. osztálya.*
2. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsenyi Dániel-reálgimnázium* 1930/31. évi *VIII. osztálya.*
3. **Benyák Bernát: Joas.** (Piarista iskolai dráma, 1770.) Eredeti kéziratból sajtó alá rendezte s bevezetéssel ellátta dr. *Perényi József* tanár. Kiadta a *budapesti kegyestanítórendi kath. gimnázium.*
4. **Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék.** Bécs, 1790. VII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Várady Zoltán* tanár. Kiadta a *budapesti Verbőczy István-reálgimnázium.*
5. **Károlyi Gáspár: Két könyv...** Debrecen, 1563. VIII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte *Jablonowsky Piroska* tanár. Kiadta a *budapesti Ev. Leánykollégium.*
6. **Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből.** Fordította s tanítványaival sajtó alá rendezte *Brisits Frigyes* tanár. Kiadta a *budapesti ciszterci-rendi Szent Imre-gimnázium.*
7. **Péterfy Jenő zenekritikái.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsenyi Dániel-reálgimnázium* 1930—31. évi *VIII. osztálya.*

KÖNYV

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ
XVIII. SZÁM.

PÉTERFY JENŐ

DRAMATURGIAI DOLGOZATAI

HARMADIK SOROZAT

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

Ez a füzet a Magyar Irodalmi Ritkaságok 13. sz. folytatásaként, időrendben hozza *Péterfy Jenő* színi bírálatait, 1881 március 1-ig.

A kritikákat, melyek az Egyetértés 1878—82. évfolyamában láttak napvilágot, a Berzsenyi Dániel-reálgimnázium tanulói kezdték közölni (M. I. R. 2. sz.). Az volt a céljuk, hogy minden olyan cikket kiadnak, mely előadott darabról szól. A nehéz viszonyok miatt csak tíz ívet adhattak, az öt évfolyam anyagából válogatva.

A második sorozat (M. I. R. 13. sz.) az elmaradt anyagot hozza, időrendben, 1880 május 20-ig. Kiadói, mivel a viszonyok egyre rosszabbodtak, kihagyták a könyvalakban már megjelent színi bírálatokat (Péterfy Jenő összegyüjtött munkái. Kiadta a Kisfaludy-Társaság. 1901—1903.). Később módot találtunk e cikkek közlésére is. Három közülük a 13. számba illett volna; abból az említett okból kimaradván, füzetünkbe kerültek. (Szigligeti Ede: A világ ura. 1879 márc. 8. Shakespeare „Vízkereszt"-je. 1879 október 28. Csiky Gergely: A proletárok. 1880 január 25.).

Az időrend tehát meg van bontva. Örvendünk, hogy tervünket így is megvalósíthattuk.

Dr. Lányi Ernő.

1879 március 8.

A világ ura.[1]

(Eredeti történeti szomorújáték 5 felvonásban. Írta *Szigligeti Ede.* A szerző emlékére új betanulással először adták a nemzeti színpadon március 7-én, 1879.)

A „Világ urá"-t 1856 október 2-án adták először. Ha nem csalódunk, Szigligeti e művét később újra átdolgozta s ez új alakjában jelent meg a tragédia 1875-ben a nemzeti színház könyvtárában. Újabbi színrehozataláról

[1] *1879 március 8.* Nemzeti Színház. Szigligeti „Világ ura" ma a közönség részvéte mellett adatott. Az ügyes szerkezet, némely hatásos jelenet, a dikció néha találó fordulatai, egy-egy jellemző vonás — e darabban is legjobb színpadi írónkra vallott. — Az előadás általában kielégítő volt. Elismerésünket elsősorban Kovács Gyula Konstantinja érdemli. A szerepet igen jól alakította; a tehetséges színész egész odaadással volt szerepénél; s annak ellenmondó vonásait lehetőleg egységbe öntötte játékában. — Némely részlete szerepének egész hibátlanul sikerült. A szorgalmas alakítás a közönség tapsait megérdemlé. Nagy Imre rokonszenves Krispus volt, s az első felvonásban érdeket költött e szenvedő alak iránt. — Felekiné és Jászai Mari asszonyok nem épen hálás szerepeiket kedvvel játszották. — Halmi a fecsegő patricius szerepében jól megállta helyét. Sikerült volt a második felvonás kocsma-jelenete, melyet Vizvári s különösen Ujházi eleven játéka élénk hatásúvá tett. — A mellékszereplők is jól tudták szerepeiket.

még szerzője életében volt szó. A közel negyedszázados színmű előadásával azonban ma már csak a kegyelet adóját róhatjuk le szerzője iránt. A kritika kegyelete: az igazság kimondása. S Szigligeti emléke azt épúgy megtűri, mint megtűrte életében ő maga mosolygó iróniával a néha dorongos támadást. Szigligeti a „Világ urá"-ban nehéz feladattal állott szemben. Darabja hőse Konstantinus, Bizánc alapítója. Kora a negyedik század, midőn rothadó társadalomra a kereszténység világa veti sugarát. Csodálatos idő, melynek titkát még ma sem fejtők meg egészen.

*

Bizánc már keletkezésében elüt egyéb világtörténeti középpontoktól. Imperátor alapította: „jubente Deo", mint egyik törvényében mondja. Az imperátor mögött nagy történeti szükségesség állott: „a keleti kérdés" akkor nyerte első nagy világtörténeti kifejezését. Rómának meg kelle Bizánccal osztania hatalmát. Az új város köveit azonban csukló inak hordották egybe. A fény kölcsönzött, rablott volt. Az új városba aggott emberek költöztek, kikben az életet fel-felbukkanó állati szenvedély, az értelmet koncért való fondorkodás tartotta fenn. E vámpírszerű nép megrabolta az egész világot, hogy lakát ékítse. Phidias művei, a művészet egyéb remekei, melyeket népek férfiereje teremtett, költők, bölcsek, hősök

szobrai Bizáncba gyüjtettek, hogy az akkori város nagyságát — hazudják.

E hazugság bizonyos hypokratesi vonást adott az új s nagy sorsra épült világváros arculatának. Lakói lelkébe e vonás már úgy is be volt vésve. Halottá tett minden igaz érzelmet, megölt minden fantáziát. A számottevő, a történetet mozgató embereket pedig salakos lávához lehetne hasonlítani: nyomukban kiégett vidékek, halál, pusztulás. Az ember egy földalatti irtó démonban szeretne hinni, ha ezen időkbe merül. E korból Konstantinus alakja is rejtély gyanánt emelkedik ki. A skepsis és a hit, a fondorkodás és az erő, a józanság s merész tervek, a durva erőszak és számító gyöngédség, a jellemtelenség s következetesség igazán — bizánci vegyüléke! S Konstantin a kereszt hordozója! Az Antikrisztus, ki Krisztus előtt meghajol!

Vajjon mi vonzhatta Szigligetit ez idők s ezen emberek felé? Félek, ez első kérdésünkre kielégítő választ nem kapunk. Tehetségében egy vonás sincs, mely e körülményt megmagyarázhatná. Vagy inkább van egy, melyből azonnal következtethetünk a dráma költői értékére. Szigligeti a történeti drámában (mert csak erről szólunk most) úgy aránylik az igaz költőhöz, mint a díszletfestő egy eredeti tekintettel bíró művészhez.

Az utóbbinak már természeténél fogva megvannak saját tárgyai; az első hasonló ügyességgel fest mindent: az egyiptomi gúlát vagy

Indra templomát, egy gót egyházat vagy a Parthenont. Szigligeti, irodalmunk drámai mindenese, e tekintetben nem volt válogatós. A gyakorlat által növekvő „bona fides"-sel azonnal drámába önté a történeti tárgyat, ha az hálás helyzeteket ígért. A történeti színezés nála a sztaffázs, a színpadi rutin dolga s nem a bemélyedés tárgya volt. A kor különsége személyei pszichológiáján alig változtatott valamit. Mindannyia az ő saját pszichológiai kis kézi könyve szerint érzett, gondolkozott, mely problematikus jellemekről, részletekig menő analízisről csak futólag beszél. Az alakoknál is, mint a történeti háttér festésénél Szigligeti főleg a színház vásznára, a színház lámpáira gondolt.

E tekintetben azonban rendesen jó szemmértéke volt. Bárcsak utódairól is elmondhatnók ezt!

Csak közel ne lépjünk a festett vászonhoz. A durva vonások nagyon kirínának. Mily gyönge alak például a „Világ ura". Egy nagyon megerőltető gyalogséta, melynek alkalmával az épülő Bizánc határait méri ki, ezen inkább izzasztó, mint drámai móció képezi Konstantin egyetlen tényét, mely a drámában a „nagy" imperátort, a világ urát jelöli. A többiben történeti színéből egészen kikopó alak lesz, mely mutatis mutandis mint gyanakvó apa akár IV. Bélában szerepelhetne.

Gondolkozása semmi jellemző vonást nem merít korából — ellenkezőleg! — Konstantin

oly felvilágosodott, hogy Voltaire kortársa lehetne. A legtisztább racionalista, ki valaha trónuson ült. Jósjelekben nem hisz; „a babonát nevettem“ — mondja egy ízben. — Isteni látományai fikciók a tömeg bolondítására. A világ ura a drámában nagyszabású világcsaló, minőnek Voltaire Mahomedet képzelte.

Gyönge a történeti stíl szempontjából a mellékalakok jellemzése is. A keleti romlottság, jellemtelenség, fülbesúgás egészen vígjátéki színt kap. A három patricius alakja merőben vígjátéki fogásokon nyugszik. Bamba fondorkodók, agynélküli bohócok; humor nélkül a karzatra beszélők. Nem csoda, ha a rajtuk gyakorlott irónia is csak — gyönge marad. A kerepelő Vitulius nevéből kihagyják az „i“ betűt, hogy anélkül mondhassák azt a jelenlevő „Nagyméltóság“ fejére. Hogy a kereszténység eszméje sincs kellőleg drámailag használva, majd később látni fogjuk.

Egy fokkal lejebb kell tehát szállanunk. Tekintsük a drámát pusztán színpadi cselekménye szempontjából.

Konstantin családja története ép oly megrázó, mint akár a Pelops s Kadmos ivadékainak sorsa. A mondával vegyült történet különösen Krispust, Konstantinusnak első nejétől való fiát övezi az ártatlan áldozat nimbuszával. Gibbon, a római birodalom történetírója, kimerítően meséli el művében (IV. rész) a szerencsétlen trónörökös megrázó esetét. E mesét használta alapul Szigligeti is. Rövid fog-

lalatja a következő: Krispus, a valószínű trónutód derék, romlatlan ifjú. Lactantius, a keresztény bölcs tanai szívébe vésődtek. Együtt harcolt atyjával, együtt vívták ki győzelmeiket. Tizenkilenc éves korában Krispus már a nép bálványa, Caesar. Népszerűsége homályt vet atyja lelkére. Konstantinus féltékenysége végre nyiltan kitör. Nem ereszti vissza Krispust Galliába, hanem udvarában vesztegelni kényszeríti, hogy folyton szeme előtt maradjon. Az ifjú heves lelkületű. Nem bírja fékezni tekintetét, nyelvét. A fülbesúgóknak drága napjuk van. Még merészebbek lesznek, midőn Konstantin, valószínűleg fiára is vonatkozva, a gyanusak, elégedetlenek, kormánya ellen fondorkodók feljelentését követeli. A vádak sokszorozódnak. Konstantinus fiának vesztét határozza el; külsőleg azonban még mindig nyájasnak mutatja magát iránta. Pénzeket veret, melyeken a saját és Krispus arckképe díszlik. Így érkezik el az imperátor uralkodásának huszadik évfordulója. Konstantin ez alkalomra Nikodemiából Rómába teszi át székhelyét, hol a legnagyobb ünnepélyességgel készülnek elfogadására. Krispus is vele van. Ekkor sújtja mosolygó égből a villám. Konstantinus az ünnepélyességek közepette fogatja el Krispust, Polába hurcoltatja, hol az nemsokára életével lakol népszerűségéért.

A történetírók Konstantinust menteni s a bűn súlyát neje, Fausta lelkére akarják hárítani. Fausta — mondják — engesztelhetetlen

gyűlölettel viseltetett Krispus iránt. Ezen érzet, némelyek szerint, nem viszonzott szerelemből fakadt. Így játszotta ő Phädra szerepét egy új Hippolitussal szemben. Fausta bűnös vágyról vádolta Krispust ura előtt s ez okozta az utóbbi halálát. De Fausta is bűnhődött. Helena, Krispus nagyanyja lépett fel vádlója gyanánt. Kiderült, hogy a császár egyik lovászával bűnös viszonyban élt. Konstantin e miatt nejét forrásig hevített fürdő gőzében fojtatta meg.

Gibbon elbeszélésében a darab jellemeinek körvonalai teljesen megtalálhatók. Konstantin magatartása, Krispus jelleme, Fausta gyűlölete, Helena, Lactantius alakja, a darab külső perifériája ez elbeszélésből könnyen levonható. Szigligeti utánozhatatlan könnyedséggel jelenetezte belőle a darabot. Meglátszik, hogy a színpad második otthona. Különösen Krispus és Fausta sorsát hozta — a darab egységének megfelelőleg — egymáshoz közelebb. Krispus az, ki Fausta titkát föl akarja fedni. Berohan éjjel annak hálótermébe, hogy vele lelje kedvesét. Faustánál azonban már nem Potifár felesége álarcát, hogy gyűlölt ellenét a császár előtt rágalmazva, elveszíthesse. Krispus gyanujával a darabban hamis nyomon van. Fabio, kit a császárné magához bocsát, nem szerelmese, hanem első titkos házasságából született gyermeke. Gladiátor, kit talál senkit. Ekkor ölti magára a császárné a

Fausta kedvezőbb alkalomig homályban tart, hogy az imperátor haragja ellen védve legyen. Konstantinus azonban — ki a darabban különben is folyton nagy észlelő — már megfigyelte a császárné érdekét a színeit viselő gladiátor iránt. Fausta órája is lejárt. A római ünnepélyeken, miután Krispussal végeztek, Faustán a sor. Konstantinus Fabiót a cirkuszban vadállatok elé dobatja. A populáris látványosságnál jelen van Fausta is. Konstantinus így alkalmat nyer közelről megfigyelni a véres „kísérlet" hatását. Az eredmény szíve szerint üt ki. Megtudja, hogy Fausta bűnös, fia pedig ártatlan volt. Következik Konstantin magábaszállása, a bűnhődés.

Jelenetezve a mese kitűnően van. A kérdés csak az: van-e kellőleg dramatizálva is? Igazán mélyrehatol-e az alakokban a szétrobbanó drámai feszültség? Van-e a világ urának igaz tragikuma? Annyi bizonyos, az összekoccanás éle nagyon el van simítva. Krispus, a trónörökös, a harcok közt növekedett Krispus, ártatlan, teljesen ártatlan. Mint Hamlet, dióhéjban tudna király lenni. Alighogy a nagyravágyás árnya érinti. Atyja iránt teljesen önállótlan; galambepéje van, melyet az udvaroncokra pazarlott gúnyos beszédeiben egészen kiönt. Csak egyszer cselekszik, hogy az ellene szőt hálót szétszakítsa: midőn Faustának hálótermébe beront. Egyéb bajt sem a szerzőnek, sem Konstantinnak nem okoz. Jellemének nincs egy fogója sem, mellyel atyja

lelkébe kapaszkodhatnék. Közöttük csak a viszonyok mérgesednek el; karaktereik igazán nem mérköznek soha egymással. Nem szikráznak. Krispus és Fausta viszonyába sincs több drámai érdek öntve, mint amennyit a mese felmutat. Sőt az itt kínálkozó motívumok közül is csak a legegyszerűbb van felhasználva. Legalább gyűlölni tudna Krispus! De Faustához is elsősorban azért tör be, hogy atyja becsületét bosszulja meg.

A derék fiúnak csak egy hibája van: személyesen nem képes eléggé erjeszteni atyja szenvedélyét. Konstantinnak mindig másoknál kell kopogtatnia, hogy betegségét, fia elleni gyanuját a válságig fokozhassa. Krispus maga alig ad hozzá valamit.

Konstantinnak tehát a nép ajkáról, fülbesúgók vallomásából kell táplálnia drámai tüzét. Egyébre ideje sem marad, mint e vallomásokról jegyzéket vezetni. Mióta a darab kezdetén az új főváros kerületét megfutotta, a 3-ik fölvonás végéig folyton csak gyanakszik, ingadozik. Fausta hamis vádja végre megszünteti e drámailag is kétes helyzetet. A katasztrófa beáll. Szigligeti észre sem vette, hogy ő tulajdonkép két egész különböző hagyomány hősét akarta Konstantinjában egybeolvasztani. Ilymódon lett belőle „gemischter Charakter“, minőt még Lessing sem tartana jónak a drámában. Az egyik része nem fér a másik hüvelyébe. A megtérő Konstantin csak gyengén van motiválva az előző felvonások-

ban. Egy Neróra inkább következtethetnék belőle, mint a bűnét bevalló, keresztyénné váló Konstantinra. Az egész utolsó felvonás színházi díszlet, költői igazság nélkül. A tragédiában kedvelt „jobb időkre való kilátás"-t tűnteti elő a darab záradékául. Pedig a keresztyénség eszméjét kitűnő drámaisággal lehetne használni e tárgynál.

Lehetetlen ezúttal nem emlékeznem Hebbelre, ki csodálatos erővel bírta tűnő korszakok végén az új vallás emelő hatását föltüntetni. Mily mesterileg van az nála drámailag motiválva! Mily szorgosan s költői mélységgel van az a darab szervezetébe beépítve! Kik a „Nibelungok"-at s „Herodes és Mariamne"-jét ismerik, tudni fogják, mire célzok. Ha a „Világ ura" nem pusztán színházi mértékre szabott darab volna: mit nem tehetne a költő, pl. Lactantius alakjával. Most csak a tragédia végére biggyesztett gyóntató atya, ki a bűnösnek kenetteljes szavakban megbocsát. Azonkívül bír a színpadi gyóntató atyák közös tulajdonságával — nagyon unalmas.

A keresztyén eszmék késő hangsúlyozása, odabiggyesztése által Szigligeti két részre hasította művét. Az első négy felvonás egészen pogány, az utolsó egészen keresztyén. Amott igazat ad a költő egy epigrammnak, melyet a rómaiak gúnyolva tűztek az imperátor palotájának ajtajára:

Saturni aurea saecula quis requirat?
Sunt haec gemmea sed Neroniana.

Emitt pedig Konstantint a keresztyén legendák szemével nézi. A két Konstantint összeolvasztani nem tudja s alighanem itt leljük meg a „Világ urá"-nak igaz tragikumát.

Szigligeti „Világ ura" drámai irodalmunkban nem fog számot tenni. Előadását azonban mégis helyeselhetjük. Színpadi hatást ígér; s közönségünk jeles eredeti történeti drámák által elkényeztetve nincs. Sőt talán azt is fogjuk találni, hogy Szigligeti még a történeti drámában is űrt hagyott maga után. Mélyebb, költőibb történeti felfogást, kiképzetteb történeti érzéket az utódoknál sem találunk. Drámát „csinálni" pedig jobban egyik sem tud. S ki vitatná el, hogy ez ügyesség drámairodalmunk meddőségében nem nagy érdem? Folyton gáncsolták érte Szigligetit; pedig dícsérni kellett volna. Hogy különben Szigligeti tehetsége babérait nem a történeti dráma terén aratja: azt mondanom úgy sem kell.

1879 október 28.

Shakespeare „Vízkereszt"-je.

(Először adták a nemzeti színpadon okt. 25-én 1879.)

Csodálatos geografián kell kezdenem. Szigetek vesznek, tartományok tűnnek el és sok emberhez ez eseménynek híre el sem jut. Alig néhányan tudják, hogy voltak és nincsenek. Hova lettek az ardennesi erdők, Prospero szi-

gete, a csodás Illyria? Az emberek képzelmében alig van már nyomuk, pedig ott egyszer a költészet napja fényesen ragyogott. Ma a nagy városok világa lebeg előttünk; jobban tudjuk a geografiát és kevésbbé csapongó a képzelmünk. Ma nincsenek Belmontjaink, hol a hold varázsa édes szóra készti Jessicát, nincsenek szigeteink, hol a légből zene kél és a virágokban tündérek lakoznak. Ma Mab királyné többé nem uralkodik és Robin pajtás nem udvarmestere. Pedig boldogabb alattvalók nem léteztek, mint az övéi. Szerelmes sóhaj és jókedvű hahota közt váltakozott életük. Sehol sem tudtak úgy kacagni és oly édesen szeretni. Nem korlátozta őket semmi sem, mert oly lelkiismeretlenek voltak, de oly költőiek is, mint a tündérek. Honnan is vehették volna a rideg komolyságot, az erkölcsöt, midőn csak abból táplálkoztak, mi az emberek bohóságaiban édes vagy kacagtató. Ha Shakespeare komédiáit forgatjuk, néha a kedvező pillanatokban megelevenülnek ez alakok s fantasztikus körükbe ragadják percekre a szemlélőt. A távol ködéből intenek felénk a szépruhás szerelmes hercegek, a férfimezbe rejtőző „istennők“, a Rosalindék és Violák, jókedvű pásztorok, ezek után Puck gárdája, a költői Árkádiába került Grandgousier-k, a nagy ivók és hangostorkúak s a csörgősipkás bohócok.

Csakugyan soha annyira nem érezzük, hogy a költészet „édes játék“, mint Shakespeare komédiáinál. Értelmetlen ember, ki bennük

kommentátor lámpájával garasos bölcsességet keres; száraz ember, kit mellettük a játék kedve el nem fog. — Panaszkodol, hogy valószínűtlen tárgyuk? De ha épen a valószínűtlenség elemük! Hogy alakjaikban nincs következetesség? De mikor oly szép a pillangót röpködve látni! — Hogy a bohó alakok néha a fejükön táncolnak, hogy szabad szavuk, túlságos mozdulataik, erős hahotájuk sért? No, itt már Poloniust a borbélyhoz küldhetjük.

Igaz az is, hogy Shakespeare komédiáinak nincsen egységes cselekményük, az összehozott helyzeteket hajszál köti össze, de Pucknak „összevisszasága“ gyönyörködtető. Tóbiás úrfi boroskancsója és Orsino herceg szerelmi lantja megférnek egymás mellett. S mit bánjuk, ha a cselekmény nem egyenes útat követ; így legalább meglesheteni, hogyan beszél itt két szerelmes a „honey-tongued“ Shakespeare szavaival s hosszasan örülhetek amott a humor változatos játékán. Mert sehol sem ragyogóbb Shakespeare képzelme, mint vígjátékaiban; elrejti mélységeit, mintha csak a költői mosoly, a vidám humor hazájában volna otthonos.

S ennek dacára nem népszerűek Shakespeare vígjátékai. Olvasva legtöbben csak a szakadozottságot észlelik s a durvább tréfák fölött nevetnek vagy iszonyodnak. Legeslegtöbben pedig nem is olvassák. Mint mondám, Illyria elmerült és elborítá Polyxenes Csehországát is a tenger, mely azt még Shakespeare korában övezte. De azért, ha valakinek esztétikai

fogékonyságáról akarok meggyőződni, csak a benyomást észlelem, melyet nála Shakespeare egyik jobb vígjátéka kelt.

A színpad — még a legjobb előadásban is Shakespeare vígjátékainál — valamit a darab költői hímporából letöröl. A zene, melyet Orsino herceg a lámpák előtt játszott, elhallgattatja ama másikat, mely — szavait olvasva — lelkünkben kél. Nincs az a lágyhangú színésznő, ki megfelelne ama Violának, melyet képzelmünk pillanatra látni vélt. S ma mégis a színpad marad a nagyközönség előtt Shakespeare vígjátékának közvetítője. Olyan támaszféle, mely a nehézkes képzelmet a szokatlan úton segíti. S már e szempontból is nagyjelentőségű volt a tegnapi előadás.

Hátra van még az egyes szereplőkről megemlékeznünk. Említsük először a vígak társaságát, s ezek közt elsősorban Szigeti József Tóbiását. — Zubolya nem ordítja szebben az oroszlánt, mint ahogyan Tóbiás ma a kánont énekelte. Keszeg Andort Halmi adta, nagyon jó maszkban és nagyon jó kedvvel. De Keszeg Andor úrfi sokkal szárazabb bolond, mint Halmi mutatta. Az ő Keszeg Andora mintegy magát parodizálta, Shakespearenél annak alakja ennyi önismerettel nem bír. Benne van úrhatnámság, izzadó komolyság; s amint az urat szeretné játszani, úgy a „fenegyereket“ is, ki a nőknél hódít, „medvevadászatokon“ is volt s kitűnő „mulató“. De egyikben oly ügyetlen, mint a másikban. A kard épúgy kiesik

kezéből, mint a serleg. Belső mechanizmusa minden pillanatban megzökken, megáll. A bárgyúságig komoly, még ha nevet is. Halmi Keszeg Andorában jóval több vér volt, mint amennyit egy „szúnyog farka elbírna".

De Halmi agilis komikuma, különösen a párbaj jelenetében, megtette hatását. Malvoliót Ujházi adta. Rajta is sokat nevettek, bár inkább csak parodisztikus alakot csinált Olivia udvarmesteréből. Malvolio komikuma épen az, hogy a hiú, üres udvaronc a komolyságot magára erőlteti, szeretné, hogy azt higyjék: természet. Ujházi pedig azonnal a karikatúra modorába csap át. Malvolio épen a nevetségestől irtózása által is nevetséges lesz; Ujházi Malvoliója pedig tele vitorlával, egyenes úton a nevetséges felé hajózik. Innen van aztán, hogy Olivia hercegnő előtt teljes bolond, nevetése a kretin kacaja volt, nem egy rátarti, a finom lovagot is játszani akaró, képzelgős udvarmester mosolya. Vizvári bohóca diszkrét és jellemző komikuma által tűnt ki. Topáz úr barátcsuhájában s az utolsó felvonás jeleneteiben kitűnőleg játszott.

Igen szép Caesario volt Márkus Emilia kisasszony. Teljesen bevált volna pajzán „Cherubinnak". Mondani is lehetne, hogy gyakran a „page" mögött Violát feledé. Nagyon erősen nüanszírozott; sok elevenség mellett játékában volt keresettség is. Violához nem mindig illett Cherubin pajzánsága, Cherubinhez pedig ama szentimentális hang, mellyel néha szerelméről

emlékezve szavalt. Jászai Mari asszony Oliviát szépen adta; de azért sem Porziát, sem Oliviát nem lehet jó szerepei közé számítani. Gyakran úgy beszél és úgy jár, mintha arra erőltetné magát, hogy tragikus mozdulatokat ne tegyen. A kisebb szerepeket Vizváriné, Benedek József, Egressy és Benedek Lajos megfelelően adták. Az egész előadáson különben meglátszott a gondos vezetés, melyet a siker jórésze megillet.

1880 január 25.

A proletárok.[1]

(*Csiky Gergely* négyfelvonásos színműve. Előadták a nemzeti színpadon január 23-án 1880.)

Csiky Gergely, úgy látszik, megúnta az akadémiai száraz borostyánt s most az egyszer Goethe tanácsát követte: „Greift nur hinein ins volle Menschenleben, und wo ihr's packt, da

[1] *1880 január 24.* Ma teljes sikerről tudósíthatunk. Csiky Gergely „A proletárok" című négyfelvonásos színműve felvonásról-felvonásra az összes közönség tetszésével találkozott. — Hamarjában nem is tudnánk nyomósabb bizonyítékot felhozni Csiky darabja színszerűsége mellett, minthogy a közel tizenegy óráig tartó darab mindvégig lekötötte a közönség figyelmét, érdeklődését. Személyei a társadalom legfelsőbb rétegéig elnyúló proletariátus köréből vannak véve; szörnyen hitvány népség az, mely Csiky darabjában tért foglal. Erkölcse kopottabb, mint Falstaff katonáinak inge. De nem kevéssé mutatja Csiky drámaíró erejét, hogy ily haddal el-

ist's interessant". Írt egy színművet, mely négy órát tart s mindig érdekes marad, a proletárokról, kik már-már külön „társadalmat képeznek társadalmunkban". Csiky oly szigoruan vette e gondolatot, hogy majdnem hermetice elzárt minden frissebb levegőt s a néző ott bukdácsol a sok gézengúz légkörében, melynek fojtó szagát a „vértanu özvegy" ecetesüvegje, az író felcsillámló humora és szatírája dacára alig hogy elbírjuk. Alakjairól el lehet mondani, mit Lear a kísérőiről: „szemenszedett nép s ritka jellemű". A drámai katharzis majdnem a ricinusolaj erejével hat a nézőre: oly drasztikus szereket használ a szerző. Ugyancsak marokra fogja alakjait s a francia dramatikusok glacé-keztyűjét nem ösmeri. De így ad legalább eredeti darabot, mely a maga földjén termett. Nem idegen mintára szabott csinálmány, hanem társadalmunkból vett kép az, melyet Csiky erős vonásokkal elénk rajzol.

határozó győzelmet tudott kivívni. Mivel holnap a darabra még visszatérünk, ma csak az előadásról akarunk megemlékezni. Minden ízében kitűnő volt. A színészek a lehető legjobb kedvvel játszottak s a darabot minden ízében érvényre emelték. Prielle Kornélia a „vértanu özvegy" szerepében egész művészetét ragyogtatta. Ujházi Mosolygó ügyvéd szerepében nyilt jelenetben is sűrű tapsot aratott. Halmi Zátonyit legkitünőbb szerepei közé számíthatja. Kovács Gyula is igen sikerült charge-ot mutatott be. De majdnem az egész színlapot le kellene írnunk. Az est sikerében osztozkodott még Szathmáryné asszony, Helvey Laura, Márkus Emilia, Vizváriné, Szigeti Imre, Vizvári stb. A szerzőt minden felvonás után többször hívták, ki egyik páholyból köszönte meg a közönség figyelmét.

A modern himpellérség vastag vonásokkal festett drámája.

A darab azonnal jól indul s a mellett az első felvonás egy teljesen kikerekített, találó életkép. Szedervári Kamilla lakában vagyunk. A rongyos bútorzat, a zsibárustól szedett, üvegjevesztett, ócska acélmetszetek, a földre lekérődző krajcáros ablakfüggöny azonnal megösmertetnek a tulajdonossal. S ő maga ott ül a pamlagon s most költi el a szatócstól hozott ebédjét. Kés és villa helyét keze pótolja, a tányért a szatócs papírja. Utolsó pohara csak az imént tört el s egy öblös cserépedényből kell meginnia sörét. Condra az öltözete, erős pirosító rútítja arcát. Szedervári Kamilla egyetlen vagyona a hamis okmányok, melyek segélyével lopja ki mások zsebéből a pénzt. — Mint egy vértanu honvédezredes özvegye szerepel, szégyenlős szegénységben várva a nyujtott alamizsnát. Segíti őt keresetében „titkára", Mosolygó, „szilenciumot" kapott ügyvéd, ki — mint maga mondja — írásban vette, hogy „gazember". Ő ír a nagy uraknak, újonnan kinevezetteknek; ha szükséges, a vértanu üzvegyéből néptanító özvegye lesz, kinek apácának készülő leánya van stb. Ilymódon naponként érkezik hozzá válasz, hol üresen, hol „bélelve". A többi közt Timót Pál vidéki birkakereskedő s maga is zsíros gyapjas állat, tudósítja az özvegyet, hogy személyesen kívánja meglátogatni, mert égő vágya előkelő körökkel ismeretségbe lépni. Berzes izgatottság fogja el a

vértanu özvegyét. Legalább is száz forint értékűnek tartja Timót Pál látogatását. Megindul a tisztogatás, a vén Mosolygónak is segíteni kell. Szellőznek, porolnak. Az özvegy tompult idegei galvanizáltan mozognak. Sürög, forog, lármázik, ablakot nyit, hányja a palackból az ecetet a padlóra, hogy szobájában előbbkelő illat áradjon. Ekkor érkezik meg a birkakereskedő, kit a darab hősei mindannyian drámai áldozatmarhának szemelnek ki. Kamilla azonnal a „vértanu özvegye“ lesz; gyöngéd, szelíd, szemeiben nemes lemondás, mely a pirosító tüzénél kétszeresen megható. Timót Pált egészen lebilincseli az előkelő hölgy, kinek „leánya“, Irén is az első pillantásnál bárgyú szívébe szökik. A birkanyírással végződhető jelenetet azonban a proletár Nro 3., a főhős, egy vibrioféle exisztencia, a nemesi jószágán régen túladott Zátonyi Bence szakítja meg. Ez az úr fashionable, előkelő körökben is megforduló naplopó, cinikus világnézettel és point d'honneur-rel. Nemesi címerére sokat ád, de még többet megkoppasztható jóbarátokra. Timót Pál is ezek közé tartozik. Van azonkívül egy szeretetreméltó sportja is, mely fő jövedelmi forrását képezi. Rendkívül kényes üzlet, mint olvasóim meggyőződhetnek. Valahányszor ily üzletet köt, előbb néhány hétre Erdélybe indul egy nő kíséretében, ki neje is, nem is.

A dolog így esik meg. Hálójába kerít egy nőt s azt magánál tartja más számára — míg

egy elbolondított jó pajtása személyében gazdag vevő jelentkezik. Minthogy azonban a „becsület“ mindenek előtt, Erdélyben, a magyar Gretna-Greenben előbb törvényesen elvál nejétől s az elválást fizetteti meg drága pénzen. Így képezi a „kisasszony-feleségem“ a derék filozóf jövedelmi forrását. Első nején már túladott, aránylag olcsón, 10.000 forinton. Most a másodikat akarja elvenni — Timót Pál erszénye kárára. Mert Timót Pál szíve meglágyult Irén, a vértanuözvegy leánya iránt. — Bence, a jeles stratég, azonnal a helyzet urává lesz. Ösmeri a szent özvegy bűnös multját, tábori életét, hamis okmányait; tudja, hogy Irén nem gyermeke, csak magához lopta, hogy a könyörülő emberek szívét jobban megindíthassa. Rendelkezik tehát vele s leányával. Még aznap este hozzálát terve kiviteléhez. Ötven forintot ad az özvegy kezéhez, hogy vendégséget adjon, hol eljegyzését kihirdessék. Timót is a vendégek közt lesz. Az eljegyzés legyen szívére az első jól mért csapás. Az estély előkészületei megint sikerült genre-képre szolgáltatnak alkalmat. Fűhöz-fához szalad az özvegy kölcsönért; itt tányért, evőeszközt, ott lámpát petróleummal együtt kér kölcsönbe. A mészáros, a fűszeres is ostromállapotba tétetik. Az alatt Borcsa szolgáló a bérét, a házmester a lakáspénzt követeli. Kamillában fölébred a bohém zseníje s győzedelmeskedik végre az ezer akadályon. Az estélyre megjelennek azok, kiktől a derék ez-

redesné a lámpát, terítőt, poharat stb. kölcsönözte: Tulipán szabó és neje. Ott van Bankó Béni ci-devant földbirtokos, ugyanaz, kinek Bence a feleségét eladta, most hivatalaspiráns, régész s ünnepi bankettek rendes tagja. Üres óráiban a makaó-bankot tartja.

Az első felvonás az eljegyzés hírüladásával végződik. Irén, a szemétdombon nyíló rózsa, a magyar Fernande azonban a váratlan hír hallatára elájul. De ki tudná megmondani, mi dúlja a lírai érzelmekkel gazdag birkakereskedő szívét? Kidüllesztett nagy szemeiből oly keveset lehet olvasni!

Irénre azonban lesujtó a hír, mert ő szeret, szeret egy becsületes proletárt, Darvas ügyvédet, ki dolgoznék, de nem tud munkát kapni. Egymásnak hűséget esküsznek s ezt annál könnyebben tehetik, mert Bence az eljegyzés kijelentése után obszervatóriumába vonul s alig mutatja magát. A terrénumot vizsgálja, Timót barátját tanulmányozza, Darvasra ügyel. Az utóbbit könnyű láb alól eltennie. Timót barátja által titkon szerez neki dolgot Biharban. A túlboldog Darvas boldog viszontlátás reményében távozik Iréntől. A legnehezebb dolog Bence részére Irén megegyezését kierőszakolni. Ezt megteszi az „anya", feltárva Irén előtt a helyzetét, a végzetes hatalmat, mellyel fölötte Bence bír. Lehetetlen elmondanunk a sok epizódisztikus vonást, mellyel a szerző e durva konfliktust élvezhetővé tudja tenni. Fel-feltűnik a színen a nyelves, jószívű szolgáló, Borcsa

alakja, Mosolygó, a vén prókátor, ki már irásban vette, hogy gazember, a hamis okmányok között mégsem kérgesedett meg egészen. Sörtés a szíve, mint az álla, ütött-kopott ember, — de megváltásra képes. De annyira elnyűtte már a bűn, a nyomor, hogy most valószínűleg a pohárka köményest is jobban szereti. A darabnak egyik legpompásabb genre-alakja. Majd Tulipán, a művelt szabó is betáncol s viszik az áldozatot esküvőre.

A harmadik felvonás hozza a katasztrófa kitörését. Bence az esküvő után azonnal utazni ment s most tér haza fényesen rendezett lakására, melynek költségeit a derék Timót viselé. Bence terveit első neje, Elza is elősegíti, részt reményelve a közös nyereségből.

De Irén ellenállásán minden tervük hajótörést szenved. Irén csak most tudja meg, mily galád játékszer volt mások kezében; a visszatérő Darvas keserű szemrehányásaiból érti csak meg helyzetét. Ékszereit odadobja Bence lábai elé. Távozni akar a házból, ahol már mindenki Timót kedvesének tekinti. A zajra a rikító ruhába öltözött „özvegy“ is előjön, kit a „punch“ egy kissé sodrából kihozott s most szidni kezdi azt a leányt, kit porból magához emelt, könyörületből fölnevelt. Irén csak most tudja a szomorú valót. Ő anyjáért áldozta fel magát s most látja, hogy önző érdekek áldozatja lett. Elfut gyalázata helyéről s Mosolygó padlásszobájában vonja meg magát. Az utolsó felvonás a megoldást hozza. A válóper meg-

indul, de nem a Bence módjára. Darvas viszi Irén helyett a pert s miután Elza is részükre áll — szerencsés eredménnyel. Bence most talán egy harmadik házasság megkötésén töri a fejét, Darvas és Irén pedig boldog párrá lesznek. A derék birkakereskedő, kiben különben sem voltak donjuani hajlamok, faute de mieux leányának fogadja Irént. Midőn a tükörbe tekintett s keresztlevelét is megnézte, úgy találta, ez lesz a leghelyesebb.

E rövid kivonat csak igen homályos képet nyujt a darab eleven menetéről, ügyes szövéséről, de kétségtelenné teszi, hogy szerzője rikító színekkel dolgozott. Azért sokkal jobbak darabja azon részei, melyek a bohózat felé hajlanak, mint a komoly drámaiak. Ilyenkor az alakokban működő hitvány motívumok rútságát kellemetlenül érezzük. A nőkkel kereskedő főhös „dramatischer Lump“ marad, bármily ügyes dialektikával, szarkazmussal iparkodik is emelni esztétikai értékét s bármily nyugodt fölénnyel nyírja is birkás barátja gyapját. Nyomorék balekfogó benyomását teszi, melynek a drámai tiszteletet meg nem adhatjuk.

De másrészt örülünk Csiky széles ecsetének. Klasszikus drámái s négyszáz aranyos vígjátéka alakjai is bizonyos tiszteletet parancsoló akadémiai szárazság benyomását teszik. Csiky most megmutatta, hogy a detail-nak is kitűnő ismerője. S ha ezúttal nem is volt benne nagyon válogatós, mégis alakjai rajzá-

ban oly realisztikus erőt, oly éles tekintetet árult el, minővel a magyar színpadon nem egyhamar találkozhatunk.

1880. május 22.

Legouvé: Kervilerné.

— Nemzeti Színház. —

— A Nemzeti Színházban ma Legouvé ép oly nemes, mint régi egyfelvonásos drámáját: „Kervilerné"-t adták. Olvasóink, kik a színlap titkait értik, azonnal gyanítani fogják, miről van benne szó, ha megemlítjük, hogy a darab 1794-ben játszik, s szerepelnek benne a Vendée, bretagnei nemesek és egy köztársasági sergeant. Legouvé, mint jó szakács, egyfelvonásos csuporkájában annyi nemeslelkűséget főz, hogy akár minden nézőnek könnybe lábadhat tőle a szeme s ha véletlenül nagymamáról maradt zsebkendővel jöttünk volna színházba, kétségtelenül mi is meghozzuk az érzékeny könnyek adóját. Kár, hogy a darab egy kissé elavult, igazi megindulással ma legfölebb a „fehér liliom" hívei hallgathatnák. Mert drámának csak olyan pisztolylövéssel dramatizált thränodia! — Minél ügyesebben „komprimál" különben ilyen esetekben az író nemes érzelmeket drámába, annál nagyobb bűnös. S Legouvé e felvonásban igazi keresztyéni türelemmel halmozza egymásra nemes vétkeit. Mert a kézzelfogható drámán kívül van e da-

rabban oly dráma is, mely a hősnő szavai szerint a „szivek fenekén játszik“ s borzasztóbb, mint azt a derék Lambert sergeant elképzelhetné. S a szívnek e mélységes fenekéből fakad ez az egész „nemes lelkek almanachjába“ való érzékeny novella. Ha nem csalódunk, színhelye a Vendée egy városkája, melyet a konvent katonáitól a royalisták újra vissza akarnak szerezni. Szerepel benne Kerviler grófné, férje és egy érdekes harmadik személy, ki a grófnét szerette, mielőtt ez még férjét ösmerte volna, s most, mivel e nőt nem bírhatja, a férjért akarja magát mindenáron feláldozni. A férj és Moréac között körülbelül a Goethe „Stellá“-ja viszonya forog fönn, csakhogy a másik végén fogva. Míg itt egy férfi két nőt szeret, a mi darabunkban egy nőre jut két férfi. Közülök a szerelmes az önfeláldozóbb, de a férj a szerencsétlenebb. Moréac egyszer sebet kap a grófért, másszor érte a republikánusok által majdnem főbelöveti magát. A darab végén azonban mégis a férjet ölik meg, s Moréac még boldog lehet a grófnéval, kinek Kerviler — mint Legouvé oly nemesen gyaníttatni engedi — eddig inkább csak barátja, mint férje volt. A történet így is megindító, s kérjük az olvasót, mentsen fel a részletezéstől. Pedig szép dolog látni, hogyan tudja meg a gróf, hogy Moréac, kit eddig „sans phrase“ önfeláldozónak hitt, tulajdonképen nejének egyetlen szerelme; szép dolog látni, hogyan gyónják meg egymásnak az egyik boldogtalanságát, a másik

szerelmét, hogyan lesz a gróf „lelki atya“ s a másik percben féltékeny, hogyan átkoz és ád bocsánatot, hogyan indulnak ketten karöltve meghalni s mégis hogyan lövik le csak a férjet. Az elbeszélésből különben is hiányoznék a katholikus zamat, a „l'onction, mely az egész darabot áthatja“. Most vesszük észre, hogy a grófnéről nem is szólottunk; a terzettben harmadik. A grófot és Moréacot Bercsényi és Náday játszották; az egyik a szentimentális duettben a flótát, a másik a mélyebb oboát művészileg kezelte. Mindkettő tetőtől-talpig nemes volt; a gróf egy kissé lelkiatyáskodó színezettel; Moréac az ártatlan bűnös melegebb hevével. Szóval kifogástalanul játszottak. A grófné szerepében Helvey Laura érdekesebb volt, mint szerepe. Lambert sergeant oly kevéssé hálás alak, hogy Újházi nem is méltatta nagyobb figyelemre.

1880 június 8.

Lea grófné.[1]

(*Lindau Pál* ötfölvonásos drámája. A nemzeti színpadon először 1880 június 6-án.)

Nagytekintélyű törvényszék! Vádolom Lindau Pál urat — — —

[1] *1880 június 7.* A Nemzeti Színház igazgatósága megvárta a meleg hónapot, hogy a közönséget egy friss „Tendenz-Stück“-kel egy kissé lehűtse. Ma került először színre

De mivel kritika helyett nem oly könnyű törvényszéki ülést jelenetezni, mint ahogyan dráma helyett azt Lindau Pál teszi: egyszerűen csak annyit mondok, hogy az író ugyan magára ölté Bölcs Náthán köpönyegét, de csak azért, hogy 1-ször megtréfálja vele a kritikusokat, 2-szor megtréfálja vele a közönséget. Az első dolog otthon nagyobbára sikerült, a második nálunk — nem.

A kritikusok, mint mondám, lépen ragadtak. Szörnyű komoly arccal felvetették a „Judenfraget", beszéltek pro és contra. Amott „christlich-germanisch" Sámsonok Treitschke állkapcsával törtek e filiszteus darabra, itt meg a humanizmus zászlaja alatt keltek védelmére azok, kiket Spinoza és Auerbach, Börne és A. Silberstein neve lelkesít. Aki ennek legjobban örült, az maga Lindau volt. Segítségükkel egy logikátlan, minden drámai erőt, minden erősebb pátoszt nélkülöző darabja pár ügyes, mondjuk, ügyvédi fogással társadalmi kérdést magába rejtő dráma lett; Lindau pedig az a német drámaíró, ki a Moserek, Wichertek, Putlitzok szűk köréből a modern francia dráma magaslataira fölhatolt.

Lindau Pál „Lea grófné"-ja, mely darabban nem templomos vitéz menti meg Bölcs Náthán leányát, hanem Deckers báró ügyvéd tart törvényszéki beszédet az uzsorás Brändel Moses legeslegeszményibb szép leánya fölött. A sok tekintetben érdekes, de gyönge darabra holnap még visszatérünk. Tapsokat csak az előadók arattak; Prielle Kornélia asszony, Helvey Laura, Márkus Emília kisasszonyok és Náday, Halmi, Vízvári urak.

Pedig a valót megvallva, Lindau darabja e tendencia szempontjából annyit sem ér meg, mint egy rossz vezércikk. A darabot nem egy új Lessing írta meg, kit a régitől csak a paróka hiánya és kifogástalan szabású fekete frakkja különböztet meg. — Lindau drámájában a tendencia nem él; a gyávaságig erőtlen, csak foszlányai libegnek-lobognak, melyek ide-odahajlása a darabnak drámai életet nem ad. Az egész dráma kovásztalan pép, melynek meggyúrásánál Lindau olyanféle beszédeket tart, minőkkel Goethe szerint a szónok, vagy akár a gyönge drámaíró „der Menschheit Schnitzel kräuselt".

De hát mindezt — Lancelot Gobbo szavajárása szerint — specifikálni kell.

Előbb azonban a darab meséjét illenék elmondanunk. Érdektelen ugyan, hanem rövid. Veleje abban áll, hogy Lea grófné, Brändel Moses leánya pört folytat elhalt férje rokonai ellen. A pör tárgya a pirkbuschi uradalom, melyet az utóbbiak kiadni nem akarnak. Azt hozzák fel okul, hogy Fregge Lothár gróf, kiről e fideicommissumnak özvegyére kellett volna szállnia, az alapító levél egyik pontja szerint méltatlanná lett rá éppen házassága folytán, melyet Brändel Lea kisasszonnyal, egy lócsiszár és uzsorás leányával kötött. Lea grófnéra tehát a pirkbuschi uradalom birtoka becsület kérdése. E miatt folytat polgári pört a darabban Fregge Erik gróffal s e pörből fejlődik ki a második, a drámai pör, melyben az

ellenfelek a néző érdekéért versenyeznek. Most már világos, hogy a dráma jósága attól függ, milyen nyomósak e pör drámai indokai s mily hévvel csapnak össze a drámai felek. Az egyik oldalon a titziáni szépség, Lea grófné, a másikon a tehetetlen Fregge Erik, ennek csípősnyelvű testvére, Júlia báróné és Paula, Lea grófné mostohaleánya állanak.

S ugyan mik ez ellenségeskedés drámai érvei? Talán, hogy Lea grófné zsidó származású? Paula grófnénál határozottan nem. Paula Leában csak azt a nőt gyűlöli, ki atyja pénzzavarát felhasználva, a tehetetlen embert hálójába keríté. De még így is megadja Leának a külső tiszteletet és éppen nem hinti be magát szentelt vízzel, midőn feléje közeledik. Paulában tehát a fajgyűlöletnek szikrája sem lobban fel. Erik gróf is sokkal lovagiasabb a szép hölgy iránt, semhogy keresztlevelét kérje. Neki is más a kifogása ellenében. Csak Júlia érezteti Lea grófnéval, hogy ad valamit a „fajkülönbségre". De Júlia ártatlan szalonkígyó, csak sziszeg; fulánkja nem mérges, csak a bőrt karcolja, a vérbe át nem hat. Lehet ily lanyha elemek közt drámai összekoccanást reményleni? Még a legnagyobb jóakarat mellett sem; még maga Lindau sem tudja őket egymással harcba kergetni. Ezen körülmények között a tendencia meg sem születhetnék. Az ellentétet tehát fokozni kell valahogy. Leában a zsidónővel még egy új elemet kell párosítani, mely a másik tábor ellenszenvét fokozhassa.

Lindau talál rá módot; csakhogy ezen mód nagyon hasonlít a Jenkins piluláihoz, melyek a kifáradt testet egy időre galvanizálják, de azután annál biztosabban megölik.

Lea grófné Lindaunál zsidónő plus uzsorás leánya. Most már erősebb ütés éri Lea ellenségeit, de fájdalom, a néző szempontja is megváltozik. A zsidóság társadalmi kérdése veszt tisztaságából; a darab úgynevezett tendenciája színre vaskosodik, — valójában pedig egészen kisiklik az író kezéből. Nem marad számára, csak néhány frázis, s azt is oda kell osztogatnia darabja két ügyvédjének. Brändel Mózes bankrottá tette Fregge Lothár grófon kívül Lindaut is. — Specifikáljuk továbbra is a furcsa esetet.

Jegyezzük meg e fordulatnál, hogy Lea grófnéban ezentúl nem annyira zsidónővel, mint inkább uzsorás leányával van dolgunk; és nem is valami „in abstracto" uzsorás leányával, hanem éppen azon Brändel Mózesével, ki Fregge Lothár utolsó csepp vérét kiszívta. A pióca leánya lesz azután az áldozat neje.

S most tessék elképzelni az ellentétet Lea grófné és a Fregge-család között! Biz az nagy lehetne, de a hígvelejű, vékonydongájú Erik gróf most is csak motyogni tud, bamba marad; Júlia grófné pedig kellemesen sziszeg; Paula kisasszony meg romantikusan haragszik.

És a tendenciából mi lett? A zsidókérdést az uzsorás leányához kössem? Sokkal jobban tisztelem Náthánt, semhogy ezt tegyem. Inkább

azt mondom, hogy ügyetlen volt az író és inkább rámutatok a hinárra, melybe őt az alapjában hibás s minden drámaiságot nélkülöző kompozició sodorta. Csakugyan, miért ne volna joguk a Freggéknek Lea ellen pört viselni? Miért ne volna joguk őt szívük mélyéből gyűlölni, ha azok a szegény se hús, se hal teremtmények gyűlölni tudnának? Változtatna a viszonyon, ha Lea valami keresztyén uzsorás leánya, vagy akár ha Freggéék nem is volnának grófok? Csakugyan előítélet itt a harc indoka, a zsidókérdés van itt háttérben? Éppen nem; jól szemügyre véve a dolgot, az egész összekoccanásnak hiányzik „eszmei“ tartalma; magánosok veszekedése, általános érdek nélkül.

De, fogják az író védői mondani, nem ideális teremtmény-e a vöröshajú Lea grófné? Nem köti-e le egész rokonszenvünket? Erre felelhetem: honnan tudják meg ezt a kellemes dolgot a pirkbuschi Freggék? Miért legyenek a priori jóindulattal e kétes multú nő iránt? Brändel Mózes ördög volt, miért higyjék leányát angyalnak? Ebben a rossz világban nemcsak Paula grófné, Júlia báróné, de sokan, nagyon sokan azt fogják hinni, hogy Brändel Lea Freggé Lothár váltóin vásárolta a grófi koronát. Darwin korszakában, az „átöröklési elmélet“ idejében nehéz az ördögpapa angyali leányára esküdni. Annyi bizonyos, kétszáz Brändel-leány közül csak egyetlenegy lesz olyan, mint a mi Leánk. S itt a dráma gyöngeségének egy új bizonyítékára akadtunk.

Az író kivételre alapítja társadalmi tendenciáját. Én pedig úgy tudom, hogy tendencia hordozói csak a társadalomban számottevő alakok ideáljai vagy karikatúrái lehetnek, de soha, sohasem kivételek. Ha drámaíró kivételek rajzára vetemedik, úgy egészen más pszichológiát kell alkalmaznia, mintha sablonszerű társadalmi darabot ír. Így az alapjában logikátlan tervezet szigorú következetességgel az abszurdum felé vezette az írót. A „zsidókérdést" akarta művelt embernek tetsző megoldásra hozni, de nem volt semmi ereje a kérdést tövön ragadni; nem bírt hősébe erőt, a hősével ellentétes hatalmakba drámaiságot önteni; a zsidókérdésre rárakta tehát még az „eredendő bűn"-ét is, a zsidó grófnéból uzsorás lányát csinálta, ebből pedig kivételt faragott; s ezzel megbénította a tendencia erejét, általános érdekű voltát; elvette darabja eszmei értékét, nem maradt belőle csak néhány rikító szóvirág, mely oly derék íróhoz, mint Lindau, már azért sem méltó, mert minden boltban árulják. Sokan Lindaut franciás írónak mondják; a jelen darabjában e tulajdonságát csak azzal árulta el, hogy érzéket mutat az iránt, ami épen kor- vagy inkább divatszerű. Különben e művében francia esprit helyett csak francia felületességgel találkozunk. Egyébiránt kétkedem benne, hogy volna tehetségesebb francia író, ki ilyen hálás tárgyból ne tudna kivonni több szikrát élcben, drámaiságban egyaránt.

Az eddigiekből láthattuk, hogy a komolyképű hamburgi és berlini kritikusokat Lindau szépen lépre vezette. Darabja tendenciától dagadni látszik; pedig szörnyen vézna dolog, melyet csak sallang cifráz. Most még azt is meg kell mutatnunk, hogyan tréfálja meg Lindau a közönséget. Az olvasó tudja már, hogy Lea ellenségei tulajdonképen viaszbabák, méregtelen szalondámák s romantikus, Skóciában utazott, házasuló leánykák. Hogyan lehet ily gyönge ellenséggel szemben öt hosszú felvonáson át pörösködni? Ennek oka csak abban rejlik, hogy Lindau drámát, és pedig ötfelvonásos drámát akart írni. A darab kezdete előtt meglátogatja tehát Deckers bárót, Berlin legjelesebb ügyvédjét és így szól hozzá: „Uram, akar ön nekem szolgálatot tenni, magának pedig nagy dicsőséget szerezni? Akkor el ne árulja Fregge Erik grófnak és Paulának, hogy ez a Lea tulajdonképen nemes nő, aki Fregge Lothár váltóit elégette, őt a végső nyomortól, gyalázattól megmentette, őt szerette. Ha elárulja, Paula azonnal mostohaanyja keblére siet, Erik gróf a gentleman lovagiasságával meghajlik előtte s hiába sziszegne továbbra is Júlia. Az istenért! nem volna darabom, ön pedig nem mondhatná el nyilvánosan, kiabálva, nagy publikum előtt azt a szép védőbeszédet, mely önt a szavalóművészet és a sallangos filantrópia hősévé avatja.“

Így fordul meg az egész darab — egy ügyvédi fogáson. Oly kevés a szerves ereje, alak-

jai is oly kevéssé önfejűek, saját vérükből élők, hogy az ügyvéd titka tartja a darabban az életet. Ha Deckers Erik grófot és Paulát már az első felvonásban felvilágosítja Lea felől, nincs többé dráma; ha pedig még a darab kezdete előtt teszi, akkor egyáltalán dráma nem is keletkezhetik. Ügyvédi fogáson alapszik tehát még a darab létele, tendenciája is. E fogás nélkül tegnap drámát láttunk volna, melyet meg se lehetett volna írni.

Olvasóim tehát el fogják ismerni, hogy e darab eszmei tartalma, drámai mélysége csekélyebb és semmi esetre sem oly átlátszó, mint csermelyke vize. Viszont elismerjük mi is, hogy van benne eleven dialóg, néhány ügyes élc, csinosan írt, rutinnal dolgozott jelenet. Egészben véve azonban a „viel Personen, wenig Handlung" illik e darabra. A tegnapi előadásban a többi között tetszett nekünk Lea grófné terme, melynek hátterét két Ligeti-féle keleti tájkép díszítette. Tetszett a szerelmi jelenet is Deckers báró és Paula között. Eszünkbe jutott egy nemrégiben nálunk járt német lírikus elbeszélése, hogyan szeretett nejébe. „Ich sah sie an; sie sah mich an; ich küsste sie; sie küsste mich; und geschlossen war der Bund." Ép ily jótevő gyorsasággal fog szikrát a darabban is a két szerelmes szíve. Deckers megindult hangon olvassa fel Paula előtt Lothár gróf bizalmas levelét. A megindulást könny, a könnyet hosszú pillantás, a pillantást nemsokára ölelés követi. E kis jelenetke nem új, de csinos. Ha-

sonló mondható Júlia báróné, a „szalonkígyó“ jeleneteiről is. És most majdnem elfelejtettem valamit. Fönnebb említém, hogy Lea grófné — kivételes nő. Akarnak új bizonyítékot? Fogadótermében az asztalon aranymetszetű kiadásban Strauss Dávid: „Jézus életé“-t, Herder híres leveleit, Kant antropológiai iratait találhatni.

Mily finom vonás a szerző részéről, ha nem volna annyira naiv. Jól esik látnunk a szarkasztikus íróban e picinyke berlini naivitást! És így van a darabban sok mulattató dolog, melylyel olvasómat tovább nem untatom. Csak még meg kell jegyeznünk, hogy a darab egy mellékalakja — Szeleverdi Brückner — az eredetiben a Wagner-enthuziazmus áldozata. Minthogy azonban e berlini species nálunk hiányzik, a darab víg alakjának e félbolondságát — egész helyesen — amputálták.

1880 június 10.

Szinházi harc.

B. Gy. úr tegnap e lapok hasábjain élénk tüzelést kezdett „erős várak“ ellen. Mindig szép dolog azt látni, hogyan küzd egyetlen egy ember, kinek pedig nincsenek is meg Briareos karjai, százak ellenében. Galantuomo volta dacára is megtámadja először is a modern drámairodalom legérdekesebb, vagy legalább legveszélyesebb dámáit: D'Ange bárónét, Septmons

hercegnét, azután átböki a „kegyenceket", néhány magyar írót, kiknek darabjai színpadra kerültek, s végre ennyi mulattató vérfürdő után a szellemes csevegő egész hosszában kiegyenesedik, s ráméri a halálos csapást a drámai művezetésre is. Mi, a Nemzeti Színház újdonságainak ex-offo kritikusa, csak ma rándulhattunk a harctérre, s nem minden megindulás nélkül láttuk szétszórtan a csonka hullákat.

Ott fekszik az elsők között a szegény Lea grófné, ki jobb sorsra volt érdemes! Míg élt, ellenségei voltunk mi is, de most hullája mellett néhány krokodílus-könnyet mégis csak elsírunk. Mert utóvégre, Lindau darabja, ha gyönge szerkezetű, könnyelműen odavetett is, s irányzatával inkább csak játszik és megtréfál, de irodalmi színvonalon áll; kitűnő tollú író oly műve, amely sok, lényeges hibája dacára, szerzője eleven elméjére vall. A nemzeti színház tehát semmiesetre sem süllyedt művészi színvonalán alul, midőn Lea grófnét rövid vendégszereplésre meghívta. A szép grófné rossz drámai hősnő, de azért a köpenyege prémje még nem közönséges „menyét", hanem legalább is nyusztprém.

A szellemes csevegő különben Lea grófnét üti, de a Nemzeti Színház igazgatóságát érti. Annyira idegenkedem a személyeskedéstől, hogy ezen pillanatban egészen feledem, van-e vagy nincs-e a színháznak igazgatósága s csak azt kérdem: mit is tart B. Gy. úr a Nemzeti

Színház feladatának? Ó, a felelet készen van: a magyar színi irodalom emelését. Magyar: szép szó; színi irodalom: szép szó; emelés: igazán gyönyörű szó. — S a gondolat, mely alattuk lappang? Nem tudok rá feleletet.

Vagy — igen. A Nemzeti Színházban uralkodik 1. a clique, 2 a claque, 3. az idegen kultusza. A Nemzeti Színház francia „filiále", azonkívül erősebb rácsozat veszi körül, mint az új Nibelungenliedben azt a helyet, ahol az isteni Brunhilde aluszik. Benne nyujtódzik néhány boldog magyar, tantième-előleg fogyasztó, (ki kérdezte?) stb.

Nem tudom, így van-e, annyi azonban bizonyos, hogy a színház kapuja körül az „elégületlenek" kara gyűrűdzik; néha-néha itt-ott kiválik közülük egy-egy chorégos, ki rákezdi a méla dalt „a magyar színi irodalom emeléséről". Már régtől foly a nóta a kapu körül, ma non lasciano speranza, che non v'entrano.

De nem, tréfán kívül nagy kérdés a magyar színi irodalom fejlődése. És ha felvetik a lapokban, mit tesznek? Gúnyolódnak, klikkelikklakkolják azt a néhány írót, kiknek darabjait csakugyan elő lehet adni. Ez az éhes gyerekek módja, kik bökdösik Péterkét, mert a szerencsés fiú mindig cseresznyével jön iskolába. Ezek az urak mindenesetre nem a Molière doktorai módjára űznek esztétikát, — hanem azért az ő kritikájukból sem kérek.

Miben összpontosul csak a „nemzetiek" Nemzeti Színház-ellenes esztétikai meggyőződése?

Abban, hogy a színház a „lappangó“ dramatikusokat nem állítja bengáli fénybe. Még egyszer mondom, nem célzok egyesekre, de a „lappangásokban“ nem hiszek. Úgy látszik, Tamásnak születtem. Mindenesetre „ignotus“ vagyok, de nem bírom fejembe verni, hogy a Nemzeti Színház a magyar írók ellenében Nero szörnyű szerepét játssza. Uraim! mutassák a véres áldozatot, elő azzal a legyilkolt drámai genie tetemével, tegyék ki a fórumra s ígérem, beszédet mondunk mellette, hogy Antonius sem különbet Caesar holtteste fölött. Minden tehetség kis nemzetünknek kincs, melyet ápolni kell. Vendetta érje azt, aki tőlünk elrabolja, ha a rabló akár a Nemzeti Színház igazgatósága is. Csak ne puskázzunk a levegőbe, csak sértett érdek, felületes kapkodás ne vezesse ítéletünket!

Pedig elvetjük a sulykot, ha a „színi irodalom emeléséről szólva“ — néhány szerencsésebb és köztük tehetséges írónak rontunk. Az egyiket iskolagyerekek tapsolják; Istenem! tapsoljanak; majd ír olyan darabot is, melyhez ily jóakaratú támogatás nem szükséges. A másik nyers hatásokra törekszik. Mintha a nyerseség mögött nem rejlenék erő s mintha az erő potom dolog volna lappangó dramatikusainknál! S en fin — ezek nem magyar írók? Ezek „színi irodalmunk emelésében“ nem tényezők? Több közülök annyira mégis, mint a „bujdosó“ drámák!

De ajánlok egy módot! Nem tudom, melyik lapban, nem tudom, kitől, de olvastam egy kissé

régecskén egy eszmét, melyet ezennel újra indítványba hozok. Alapítsunk Párizs módjára egy új színházat, melyben az „elégületlenek“ kórusa vonja meg magát. Adassuk elő benne „a lappangó, magyar színi irodalmat fejlesztő“ drámákat. Réges-régen én is írtam néhány kiadatlan tragédiát Fredengundáról, Caesar Borgiáról; talán még megvan kéziratuk. Felajánlom ezeket is. Míg az a csúnya Nemzeti Szinház franciáskodik és néhány íróval klikkeskedik, mi a „stürmerek“ majd fejlesztjük a magyar színi irodalmat. Ó, boldog Arkádia! Akkor a Nemzeti Színház, a cikkíró szerint, adhat derüre-borúra darabokat pro maiorem musis gloriam; mi mindenesetre „ad maiorem musarum gloriam“ dolgozunk.

Különben, komolyan szólva, a Nemzeti Színház most is megtesz ép annyit a magyar színi irodalom érdekében, mennyit maguk a magyar írók megtesznek. Vagy lehet tőle többet kívánni? A higgadt gondolkozás nyelvén nem, de a Bábel tornya óta az emberek annyiféle nyelvet beszélnek! A Nemzeti Színháznak csak az a hibája, hogy „Proletárok“ nélkül azokat elő sem adathatja! Ha nincs darab, nincs színpad! Ergo: ne színházat szidjunk, hanem jó darabot írjunk.

Azután a Nemzeti Színháznak — általánosabb a célja. Ki kell terjeszkednie idegen irodalmakra; tehát mindenkelőtt a franciáról hű képet kell adnia. Igaz, hogy a francia társadalom problémái nem a mienké; de van bennük annyi

általános érdek, hogy a mi közönségünk figyelmét is leköthetik. Különben a francia dráma „tiszta esztétikai“ értéke mellett sem akarok lándzsát törni; annyi mégis bizonyos, hogy azon drámaíróink számára, kik nem akarnak a fönnebb ajánlott új színháznak írni, — kitűnő iskola.

A cikk egy kifogásában van igazság. A drámai igazgatóság újabban több nagyon gyönge darabocskával tömött meg néhány estét. Dehát a közönség éhes, újdonság kell s a strassburgi pástétom nem mindennap kapható. Reményljük, a dolog nem fog gyakran ismétlődni; az abszolutóriumot tehát könnyű lesz megadni. A többi kifogás, a tapsoló lakatosinas stb. házi dolog, melyre ki nem terjeszkedhetünk.

Hogy pedig a klasszikus dráma, a magas tragédia, Shakespeare és — Britannicus kitűnő előadásokban nem élvezhető: — erről nem az igazgatóság tehet, hanem a sors és ez az ideál nélküli, ah! lelkesedést nem ismerő idő.

És most végezem — mesével. Bár, ha kissé cifráznám, sajátomnak mondhatnám: mégis egyszerűen csak hivatkozom arra a gyönyörű fabulára, hol a békák Jupitertől királyt kérnek. Tudvalevőleg eggyel sem elégesznek meg. A drámai brekekék szakasztott ilyenek; nincs a világnak az a színházigazgatója, kivel jó pajtások lehetnének. Mindig kuruttyolnak. És most:

Ignotos fallit, notis est derisui.

1880 június 12.

Viszonválasz Bulyovszky válaszára.

A kedélyes néhány sorra époly kedélyesen felelhetek. Tulajdonkép nincsen kedvem rá; a dolog veszti általános érdekét, Bulyovszky úr elmondta „credo"-ját teljesen; én is az enyémet. A „két szó" válaszból nem tudom, miért legyen „négy szó". De mert Bulyovszky úr jóakaró leckét ad nyilvánosan, mégis meg kell köszönnöm.

1. „Lea grófné"-ról megjegyzem, hogy nem a tendenciáért ítéltem el a színrehozatalát. Egyáltalán nem ítéltem el színrehozatalát. Csak azt mondtam, hogy „Lea grófnő" nagyon rosszul szerkesztett darab, hogy a tendenciát csak „fitogtatja", de nem kelti drámai életre. Annyi ez, mint magát a tendenciát elítélni?

2. B. úr kijelenti, hogy sem a lappangók, sem a koszorusok klikkjéhez nem tartozik. Derék. Csak azt rosszalja, hogy a Nemzeti Színház az eredeti művet azonnal lekergeti a színről, ha nem „foltocska" nélkül való. Az olvasó észre fogja venni, hogy e megrovásnál minden azon fordul meg, milyen nagy ezen „foltocska". Ha a foltocskát csak mikroszkópiumon lehet észlelni, úgy a Nemzeti Színház zsarnok; de ha a foltocska az egész darabot ellepi, — akkor?

3. „A mi szerényebb viszonyaink közt nem

kell egy mértékkel mérni.“ Ez annyit is tehet, mint dícsérni a kevésbbé jót és keményen fogni a sikerültebbet. Ehhez sokan értenek, mi nem akarjuk megtanulni e mesterséget.

4. Azért, hogy egy „mélange“-darab jobban hat a tömegre, míg Bánk bán ezt a hatást nem éri el, — „nem kell párhuzamokkal a dolgot összezavarni.“ Ki zavarja itt össze a „dolgot“, én-e vagy B. úr? Mi közöm van a tömeggel? Mi köze Bánk bánnak a „mélange“-darabhoz? Vagy ez a meg nem húzott párhuzam is B. úr ellenérvei közt szerepel?

A „foltocskás“ drámákat a „nagy úr“ védelmezze? Vagy van-e egyáltalában is értelme B. úr mondatának?

5. Aki a dolgot zavarja, az B. úr. Ő alkalmaz idegen mértéket az édes miénkre. La Chaussé példája nem illik reánk. A franciák a La Chausséket tapsolják és soha bámulni nem fogják; nálunk pedig mindig akad bámulója annak, mit a „tömeg“ (!) meg nem tapsol.

6. B. úr „kegyes gyóntatónak“ nevez. Legyen! Neki is megbocsátom bűnét, hogy ajtóstul rohant a házba. Míg cikkében rettenetes szablyát forgatott, ma csak azt kívánja, hogy néha Bánk bánt előadják s a foltos, de azért már színrekerült darabokat mindjárt le ne kergessék a színről. S e szerény kívánságokért — tant de bruit? Ha ennyiből áll csak a színi irodalmat fejlesztő arkanum, ezt bizony a Nemzeti Szinház még mindig alkalmazhatja.

Alkalmazza is — módjával; alkalmazza tapintattal — régibb darabokkal szemben is.

7. B. úr „ex-offo“ kritikusnak nevez. Cikkem egy fordulatát kikapva hangsúlyoz egy szót, melyre hangsúly épen nem való. A helytelen „point“ első cikke hibája is.

Különben én sem pontozok tovább. Úgyis meddő volna a vita. B. úr és csekélységem egészen másutt keressük a magyar színi irodalom emelését.

1880 szeptember 19.

A kegyenc.[1]

(Gróf Teleki László szomorújátéka. Új betanulással színre került a nemzeti színpadon szept. 19-én, 1880.)

Gróf Teleki László „Kegyenc“-évei körülbelül úgy vagyunk, mint a németek Hebbel drámáival: a színpad számára halott kincs. Szigligeti

[1] *1880 szeptember 20.* A ma esti előadás megmutatta, hogy mennyi nehézséggel jár a „Kegyencz“ színre hozatala. A darab nagy hosszúsága miatt sok törlést kell tenni, nagy jelenetek, a negyedik felvonás majdnem egészen áldozatul estek a kérlelhetetlen „vörös plajbásznak“. A darab beteg organizmusa a merész amputáció által nem nyer. A cselekmény sok szála elszakad; sok átmenet pedig a tájékozatlan néző előtt ha érthetetlenné nem, de mindenesetre erőszakossá válik. A darab körülbelül nagy torzó benyomását teszi, melyet erőszakosan a színpad deszkái közé szorítanak. A darab a színpad számára egész átdolgozást igényel; a kihagyások által csak — rövidül; de nem válik színpadiasabbá. — Különben meg kell vallani, az úgynevezett „hatásos“ jelenetek mind

AKADÉ

ugyan azt mondotta, hogy csak „tetszhalott, mely újra feltámad", de a feltámadás alighanem ritka napot jelent. A „Kegyenc" egyrészt sokkal súlyosabb, másrészt ziláltabb, egyenet-

megmaradtak, s csak az esett ki, ami színpadon nagy benyomást úgy sem tett volna. Egy kihagyást mégis sajnálunk: Julianus s udvaronc társai egészen a háttérben maradnak. Az első jelenetben kérik Valentinianust, hogy őket, az Appiusok, Catók stb. utódait, senatorokká nevezze. Aetius közbelépése megzavarja tervüket. Innen gyűlöletük a patricius iránt s ebből fakad összeesküvésük. A színpadon most látjuk ugyan az összeesküvőket, de nem értjük egészen elégedetlenségük okát. A kihagyás által a mesteri első jelenet is megcsonkul s egyszersmind Aetius alakja is méginkább eltörpül. A „Kegyencz" előadása különben a főbb jelenetekben a közönség tetszésével találkozott. Maximust Kovács Gyula adta; mint rendesen, nagy gonddal s a legjobb akarattal játszott, — de mégis csekély sikerrel. Maximus fondorkodó jelleme még az alakító színész elé is nem egy kelepcét rak. Bizonyos nehézkes monotónia, nehézkés pátosz nehezült Kovács játékára; a keserűség, gúny, alakoskodás hangja sem suttogásaiból, sem erős kitöréseiből kellőleg kivehető nem volt. Különben e szerep hosszú gyakorlatot kíván; nehézségein egy csapással alig győzedelmeskedhetni. Az első próba rovására kell írnunk a szavak néha helytelen hangsúlyozását is. P. Maximus nem azon csodálkozik, hogy két lényt egy kockával lehet szétzúzni, kettővel a dolog nem kevésbbé maradna csodálatos! — Kovács különben több sikerült részletért tapsokat aratott. Kitűnően, egész művészettel játszotta Jászainé asszony a szerencsétlen Juliát. Játéka a gyötrelmes jelenetek dacára szép benyomást tesz. Nagy Imre is nemes hévvel s hatással adta Palladiust. Bercsényi Valentinianust nem úgy fogta fel, mint azt Teleki gondolta. Valentinianus a színpadon merev, büszke fejedelem volt, ki csak halála jelenetében tünteti fel gyáva természetét. Teleki pedig elejétől végig féreg-embernek rajzolja. Az eredeti színekből valamivel többet is szabad lett volna használni.

lenebb, semhogy tartós színpadi hatása lehetne. Nemcsak az élvező közönségnek, még a kritikának is nehéz benne eligazodni. Nagy tehetség eredetisége párosul e drámában az akkor divatos színházi romantika benyomásaival; igazán tragikus felfogás a szörnyű hajszájával. Vannak benne jelenetek, melyek mesterre vallanak s gondatlanul merész fordulatok, melyek balra terelnek. A jellemek kitűnő intuiciója mellett bukkanunk benne pszichológiai lehetetlenségekre, melyeket sem az emberi természetből, sem a kor és erkölcsök különféleségéből levezetni nem lehet. Ennek megfelelőleg egy helyet megkap a költő jelenítő ereje, másutt meg úgy tetszik, mintha képzelme megmerevednék, porhadna. Mély, tragikus világnézet s gyötrelmes romantika, erős pátosz és körmönfont számítgatás, kitűnő expozíció s folyton szálát vesztő, újra és újra nekiinduló cselekmény, zsenialitás és még nem tisztult műértelem: mindez összejátszik, hogy a „Kegyenc"-et részben nagyon érdekes, nagyon becses, de általános hatást nem keltő, népszerűtlen drámává tegye.

Pár soros cikkecskében e művel foglalkozni nem lehét; utalunk e tekintetben egy újabban megjelent igen szép s beható tanulmányra.[1] Csak a főhősről emlékezünk meg néhány sorral; Vörösmartytól a legújabb bírálóig Petro-

[1] Hoffmann Frigyes: Teleki „Kegyenc"-éről. A Philológiai Közlöny 1879-i folyamában.

nius Maximust érte a legtöbb gáncs. Vörösmarty két ízben is elmondja, hogy csak útálatot tud érezni a „féltékeny dühöne" iránt s az idézett tanulmány is benne leli föl a legtöbb hibát.

Nem lehetne-e e sok hibát egy kifejezésre hozni, egy főokra visszavezetni, melyben magyarázatukat lelik? Úgy gondolom, legrövidebben azt mondhatjuk, hogy Petronius Maximusnak a veséjéig hatott a színházi romantika. A Triboulet-k rokona egy intrigue-rém-dráma hőse lehetne; dúskálkodik az alakoskodásban, a szörnyűségekben; nem a bosszú tragikusa, hanem — a színpadi romantikusok kánona szerint — a bosszú véres komédiása. Ez az alak főhibája. Petronius Maximus nem a drámai hősök nagy szenvedélyével, szenvedélyes cselekvésével bír, hanem a mániákus eszelős következetességével; a sérelemért nemcsak bosszút akar állani, hanem művészi bosszút. A bosszúval nemcsak sérelmét megtorolni, hanem abban kezdettől gyönyörködni is akar. A bosszú körmönfont tervezete neki legalább is olyan drága, mint maga a bosszú ténye. S ezért, azt hiszem, e ponton félreértésen alapul egyik bíráló azon megjegyzése, hogy P. Maximus csak „a veszély miatti óvatosságból" tettet, alakoskodik. Nem; tettet és alakoskodik, mert a romantikusok drámáit olvasta. P. Maximus Valentinianuson egyenesebb úton is bosszút állhatna; miért ne? De mikor neki az egyenes út nem a legrövidebb! Mikor ő nem

egyszerű bosszút, hanem — mindjárt az első jelenetben mondja — oly játékot akar, „hogy borzasztó meseként regélje azt egymásnak a maradék, hosszú, viharos estéken". Valentinianus kockázva nyerte el Maximus nejét. Maximus most azon van, hogy Caesarnak ad oculos bebizonyítsa, hogy ő különb kockázó. „Régtől élvezi már e pillanat reményét." Innen van, hogy a szenvedélyes kitörések helyébe nála az ambiciózus játékos feszült nyugalma lép. Az alak szenvedélye csak a darab elején s az utolsó jelenetekben tör ki megrázóan, akkor, midőn támad s midőn kielégítést nyer, betelik. Különben pedig P. Maximus a hosszú középső felvonásokon keresztül csak agyafúrt számító, kelepcerakó, jéghideg intrikus. Így rontja meg az alakot s tiszta tragikus hatását a romantika. P. Maximus bosszúja eszelősségbe csap át, elveszti erkölcsi mélységét és jogosultságát s véres játékká törpül. Sehol sem látszik meg oly tisztán, hogy Teleki még nem mester, csak „tanítvány". A dráma sok helyéből kitetszik már, hogy a tragikumról felfogása mélyebb, igazabb, általánosabb érvényű s nem a külsőségekkel öszenőtt, mint a romantikus drámáknál tapasztalható; hanem azért főhőse még mindig a romantikusok receptje szerint készült. Innen bizonyos belső ellenmondás származik át a darabba, mely a tiszta művészi hatást kérlelhetetlenül megrontja.

Ezen ellenmondást legkínosabban érezzük

azon jelenetnél, hol P. Maximus önszántából ágyasul odadobja nejét Valentinianusnak. Ez eljárását helyes pszichológia nem motiválhatja; merő őrjöngés, — hogy a hős másra alkalmazott szavait használjam —: „iszonyú képtelenség“. De hát mi motiválja az írónál? Hogy Petronius Maximus csak ilymódon nyerheti meg Valentinianus bizalmát, ez nagyon gyönge indok. Egy írónak inkább ezer módot kell kitalálnia, hogysem azt alkalmazná, mely lélektani okokból lehetetlen. Maximus eljárását csak a romantika motiválhatja; csak az, hogy ő tulajdonképen nem Shakespeare, hanem Hugo és követői pszichológiája szerint jár el.

S ezen pszichológia szerint P. Maximus e tette nem erkölcstelen, vad, visszataszító, hanem csak megrázó, mélyen tragikus. És pedig körülbelül a következő gondolatmenet értelmében:

Petronius Juliát fertőzöttnek tekinti érintetlen volta dacára. Akár közeledett Valentinianus Juliához, akár nem: Petronius Maximus érzi nején „annak lehelletét“, látja arcán a foltot, „csókja helyét, karja érintését“. „Várnod kellett volna legalább, míg e jelek elmúlnak“ — mondá nejének. De e jelek el nem múlnak, megmaradnak mindaddig, míg Valentinianus él, míg Caesar meg nem semmisül. Ezért Petronius Maximus — hite szerint — nem ártatlan nőt, csak „fertőzött testet“ ad át Caesarnak, midőn Juliát annak lakába vezeti. A nőn a gyalázat bélyege rajta van, melyet Caesar újabb kéjel-

gése nagyobbá már nem is tehet. E felfogás szerint P. Maximus nem is gondolhat arra, hogy ő követi el a gyalázatot ártatlan nején; azért nem is érez lelki mardosást, midőn becstelen tettét véghezviszi; csak tisztán emberi fájdalmat a nő sorsán, melyen ő nem változtathat. Ezért kiált fel: „S ő is, szegény nő! — iszonyú! — Mi ehhez képest a dühödt önmarcangolása. — Élet! Emberélet! Szélvész! — nem, csak felhő, világ szélvészi által kergetett!“

A nő fátumszerűen Caesar játékszere lett; nem P. Maximus tette által, hanem már akkor s csakis akkor, midőn az utóbbi Caesarral kockázva, gyűrűjét elveszté. „Szétzúzni két lényt egy köbbel! A legszeplőtlenebb becsületet sárba sujtani egy köböllel! Mi köze a gyűrűnek az én üdvömmel? Mi a játéknak az asszony erényivel? — s mégis megtörtént!“ — Míg a játékot új nem váltja fel, Julia Caesaré marad, akár rejté el Maximus a nejét, akár nem; akár elzárja, akár Caesarnak odadobja. Petronius Maximus azt hiszi, hogy jogát vesztette nejéhez, hogy e jogot csak akkor nyeri vissza, neje igazában csak akkor lesz — az övé, „fertőzött testből“ az ő neje: ha közéjük többé a Caesar árnya nem furakodhatik. Romantikus „szeget-szeggel“ szerint neki is játékot kell kezdenie Caesar ellen s a sérelem csak akkor lesz megbosszúlva, ő csak akkor nyert, ha Caesarnak többé nincs mit — eljátszania. Míg Valentinianus hatalmas, míg van egy bizalmas embere is, míg neje meg nem esett, addig ő

még mindig Caesar és Julia az övé. A „kocka csak akkor fordul", midőn szétdőlt a birodalom s Caesar borzasztó egyedüliségben áll szemben P. Maximussal. S az utóbbi most, mielőtt áldozatát megölné, a szó szoros értelmében szavaival a nyomorultat semmivé morzsolja. Ő lép most a Caesar helyébe s a véres játék jogán Julia újra egészen övé lesz. A nő arcáról erre tűnik a folt, Caesar csókhelye többé nem látszik s Julia egy csapásra „kedves nőm, császárném".

Észrevesszük, hogy a közvetlen benyomás, melyet a dráma főalakja az olvasóra gyakorol, nem esik egybe azzal, melyet az író szándékolt. Teleki olyan hősnek akarja rajzolni M. Petroniust, ki a tragikus szükségesség érzetével cselekszik; különösen azon jelenetben, midőn nejét ő maga hozza Valentinianus lakába. A baj csak az, hogy a tragikus szükségesség csak az író romanticizmusában tükröződik, nem pedig a hős cselekedetében. Innen van, hogy nem borzadó részvétet, hanem idegenkedést, „útálatot" érzünk iránta.

A költő nagy erejét mutatja, hogy az elhibázott főhős dacára drámájának mégis megrázó hatása van. Sőt P. Maximus alakja is sokkal több, mint pusztán romantikus absztraktum; egyénítik azt mélyből fakadó szenvedély szavai s korhű vonások. P. Maximus bizonyos tekintetben negatív képe korának; társai fölött áll annyiban, mert erkölcsi sérelem miatt még szenvedélyre képes; de szenvedélye kielégíté-

sében ép oly hazug, erkölcstelen, ferde utakat szerető, mint a többi, midőn kicsiny érdekei után futkos. Amint ezek rövidlátó önösségükben erkölcsöt, hazát feledtek, P. Maximus is kockáztatja mindezt óriási önösségében. De míg a többi a fertőben öntudatlanul elmerül, P. Maximus tudja, mit tesz. A többit a bűn „viszketege" hajtja, őbenne a bűn „szelleme" lesz hatalmas. A többi vakon rohan az enyészet felé, a sorsot nem ismerve, P. Maximusban megnyílik a jövő. Midőn a caesari palotától az utcára tekint s látja a tomboló néptömeget, amint Aetius, az új szenátorok, új adó fölött zsibong, zajong s fenyegetődzik s nem talál köztük egy leánya gyalázatán kesergő atyát, egy felbosszantott férjet sem, a szenvedély éleslátásával e szavakra fakad: „Valóban, mit itt szemlélünk, nemcsak egy ember megbukása, hanem egész nagy birodalmunk közelgő semmivéletének előjele!"

Ily sötét s messzenyúló perspektívával végződik gróf Teleki László „Kegyenc"-e.

1880 november 28.

A váltó.[1]

(Színmű 5 felvonásban. Irta *Bercsényi Béla*. A nemzeti színpadon először adták 1880 november 26-án.)

Az új színműről egyszeri hallás után aligha bírnék részletekre terjeszkedő ítéletet mon-

[1] *1880 november 27.* Nemzeti Színház. Bercsényi Béla, derék művészünk ötfelvonásos drámája, „A váltó" ma került

dani; hanem számot adhatok a kedvezőtlen benyomásról, melyet reám gyakorolt. Lehetnék diplomata s Bercsényi úr felé fordulva mondhatnám: Uram, fogadja őszinte bámulatom kifejezését! Ön az uzsora kérdését, melynek fölvetésekor minden jó lélek dícséri az Urat, végre drámai méltóságra emelte. Lenyergelte a pegazust s helyette ama bűvös, zöldes papíron nyargal fel a drámai Parnassusra. Eddig a színpad az uzsorást csak mint Arlequinot ösmerte, Balzac regénye pedig mint démont. Ön letépi róla a bohócruhát, kihajtja belőle az ördögöt s odaállítja a lámpák elé természetes mivoltában — mint gazembert. S teszi azt oly ügyesen, hogy szinte kedvünk volna azt a Kistelki Sándor ügyvéd urat még hét óra előtt börtönbe kísértetnünk, mielőtt elkezdi förtelmes munkáját.

De nem! Kiszenvedi bűnét a színpadon is. Nem ösmerek darabot, ahol oly kevés tisztelettel viseltetnének a szereplők a „hős" iránt, mint az ön darabjában. Hát mögött és szemben, palam et publice legalább háromszázszor

előadásra telt ház előtt. Minthogy a darab rossz szelleme csak tizenegy órakor lövi magát agyon, meg fogják engedni olvasóink, ha a váltóhamisító pörére csak holnap térünk vissza. A darabban színpadi hatások mellett sok „mi egy s más" fordul elő. A darabot a közönség kedvezően fogadta; minden felvonás után szerzőt többször kihívták; sőt a második felvonás végén szép babérkoszorút is kapott. Az előadás kitűnő volt, a főbb szereplők játéka igazi „plaidoyer" a darab mellett.

ütik fejéhez a homeri következetességgel visszatérő epithetont: „gazember“. Hiszen az, — az; de nem csodálnám, ha kissé finom idegzetű nőnek végre is eszébe jutnának Margaretha szavai: „Nachbarin, euer Fläschchen.“ Tudom: lelkünkön semmi sem könnyít annyira, mint a „Kraftausdruck“. Én e körülményben nem is látok egyebet, mint azt, hogy ön a társadalmi erkölcsbíró haragjával írta meg alakját. Azért üdvözlöm önt a Szent Realizmus nevében s csak arra kérem, hogy az élet változatosságát a karakterfestő jelzők használatában is jobban tekintetbe vegye. Ainsi soit il.

S csakugyan oly „gazember“ az az uzsorás Kistelki? Kétségkívül; csak az a baj, hogy ügyetlenebb, mint gazember. S a vele szemben állók csak szerencsétlenek, könnyelműek, a kérlelhetetlen sors martalékai? Óh nem, némelyike megfoghatatlan bárgyúsággal rohan Kistelki kivetett hálójába. A gyönge indokolás azután már csakugyan nem a realizmus követelménye; a bárgyúság, ügyetlenség, lágy agyvelő ugyan bőven terem az életben, de az író elvéti dolgát, ha társadalmi problémák dramatizálásánál hősei értelmi képességére csak csekély gondot fordít. Itt az írónak nagyon komolynak kell lennie, különben darabja igazán puszta játék. Az indokolás ereje darabjának is ereje: ha ebben elvéti, nem a bűnt állítja pellengérre, hanem a művét döfi agyon, pedig ilyen sebektől Caesarként vérzik Bercsényi „Váltó“-ja. Főhőse maga sem tudja, mit

cselekszik, pedig ugyancsak nagyra van eszével. A magát megszedett uzsorás most már le akarja „bonyolítani“ ügyeit; élvezni akar s nem „dolgozni“ többé. Irodáját ezentúl a kaszinó termeivel akarja fölcserélni. Eddig pióca volt, most gentlemannek készül. S mégis egész cselekvése olyan, hogy hamarabb juthat börtönbe vele, mint céljához. Ez pedig már nem is Kistelki hibája, hanem az íróé. A baj egyik oka abban is rejlik, hogy Bercsényi hősében több embert akart egy személybe foglalni. A közönséges uzsorást, ki arcátlanul, világos nappal űzi mesterségét s kinek magasabb álmai nincsenek; a „nobel“ uzsorást, ki magának földalatti munkájával társadalmi befolyást akar szerezni; s egyáltalán a lelkiismeretlen parvenüt, ki minden eszközt megragad, hogy végre ő taposhasson ott, ahol eddig őt tapodták. E három species pszichológiája egymástól nagyon eltér s ha összeszűrjük őket, aligha kapunk egész embert. Kistelkiben hol az egyik, hol a másik kerekedik felül s csak akadályozzák egymást. Az a Kistelki, ki neje nevére ad uzsorakamatra pénzt, — az a közönséges pióca és sehogy sem lehet a „parvenü“.

Képzeljék csak olvasóim! Kistelki a világ előtt a nemes embert, a hazafit, a bőkezűt akarja játszani s a társaságban ő szidja legjobban a lelketlen uzsorásokat. De hol marad agya? Nem talál jobb Strohmannt titkos üzletei számára, mint nejét? Hisz úgy titka nap-

nál világosabb. Aki ilyet tesz, az őrült, ha kaszinói tagságra gondol. Bercsényi előtt itt nyilván az útféli pióca képzete lebeg.

S ha még ez volna minden, ha nejével egyetértene! De neje, kit ő uzsorában szerzett, nemes, imádatos nő, ki gyűlöli férjét. És Kistelki mégis ellensége nevére kölcsönzi pénzeit. Hősünkben a nyomorult uzsorás a parvenü alól minden ok nélkül elhúzza a gyékényt. Ha nekem ily esztelenséget el kell hinnem, akkor inkább semmit, vagy mindent hiszek.

De Kistelki még meglepőbb dolgokat mível. Ellenségét, Andorlakit, ki útjában áll, meg akarja semmisíteni. S evégből oly eszközhöz nyúl, mely kétségbeesettebb a kétségbeesésnél. Andorlakinak egy váltóján a kezesek aláírását hamisítja meg s a hamisítást Andorlakira akarja ráfogni. Valóban nagyon különös akkor mondani „va banque"-ot, midőn tudjuk, hogy a bankban semmi sincs. E lépést Kistelkinél sem az ügyvédből, sem a közönséges uzsorásból, sem a hidegen méregető parvenüből meg nem magyarázhatjuk. E tettéért egyedül szerző felelős. Ez az egész hamisítás a szerző kelepcéje, amelyben aztán a vadat ugyancsak könnyű elfogni.

Még egy más dolgot sem értek. Honnan veszi Kistelki azt a büszkeséget, hogy ellenfeleit egyszerre csak térden állva kívánja látni maga előtt? Honnan kerül belé a dacnak e luxusa? Hol észlelte ezt a szerző a Kistelkiek-

ben? Seholsem, hanem az alaknak ügyes, praktikus létére egy kis színpadi fénymázt akart adni, — ennyi az egész.

Époly kevéssé finomak a selyemszálak, melyekből szerző hőse nyakára a hurkot szövi. Szegény Kistelki az utolsó pillanatokban egészen eszét veszti. Van egy áldozata, kit ő vitt rá a váltóhamisításra és aki lelke keserűségében csakúgy önti Kistelkire a sok „gazembert", valahányszor szeme elé kerül. S a döntő percben Kistelki mégis egészen ez emberre bízza magát. A szerző iránti szívességből ugyan gyanakszik rá egy kicsit, de végre — különben is későre járván az idő — mégis testét-lelkét kezébe szolgáltatja. S ezzel nyakán a hurok. Egyéb sem marad hátra, minthogy agyonlőjje magát s a szerző úgy akarta, hogy hőse még azt a töltés puskaport se érdemelje meg. Midőn a cselekmény ilyen nagyon felületesen indokolt záradékkal végződik, akkor kezdettől sem nagyon erős alapon indulhat meg.

Hibás alak az Andorlakié is. Úgy lép föl, mint akinek missziója van, ő a megtestesült tűz, mely a társadalom miazmáit kiégeti. Ilyen az első felvonásban. A második felvonásban — már kiégett. Eljön Kistelkihez, kit lepiszkolt, nyilvánosan hitványnak bélyegzett és — bár nemes célból — üzleti összeköttetésbe ereszkedik vele. Rábíz egy nagyösszegű váltót s értékesítésére fölkéri. Az üzleti összeköttetés, a váltó gondolata, igaz, nem tőle, hanem

az ügyvédtől származik. Ez azonban a dolgon nem változtat. Andorlaki nem az első felvonás embere többé, hanem az író bábja lesz. Azután sokat tapasztalt ember létére ugyancsak rútul szeleburdi. Szereti Kistelki nejét. Megtudja tőle, hogy a nő „áldozat", ki még mindig szereti őt. És mégis, később idegen ember egyetlen szavára, egy tönkrejutott asszony patetikus vádjára, egyszerre csak minden rosszat elhisz e nő felől. Fut-fut a színpadról s mit sem akar többé tudni róla. Pedig egy percig, csak egy percig kellett volna még maradnia — ami egy négyórás darabban nem is sok idő — s meghallhatta volna az igazat. Hanem ő tudja, miért fut: megrántották a színfalak mögül.

Ez a harmadik felvonás végén történik, mely a darab hatásos része s tegnap este — mint mondani szokás — erősen „beütött". Jászai Mari lép a színpadra, mint egy csődbejutott öngyilkos gyászos özvegye, hogy mulató társaság közepette Kistelkire és nejére, kinek nevében a csődöt kérték, szórja siralmas átkait. Ez a jelenet a darab cselekményének ép kellő közepébe esik, szükséges is a nyílvános botrány miatt, mely Kistelkit éri. Hanem színpadias inkább, mint indokolt; zajos inkább, mint szép. Asszonyom, maradjon férje hullája mellett sírni s ne jőjjön el halottjától fényes társaságba, rongyosan átkozódni! Úgyis tudom, nem jószántából jött, keserve nem oly színpadias és mindig van

abban valami ízlésbántó, mikor a nyomor rongyaival, a gyász könnyeivel kérkedik. Hanem hát e jelenet szükséges. Kistelki „lehetetlenné“ van téve, neje hazulról elrohanhat s a katasztrófa jelentkezhetik. Legalább azt is megtudom, hogy Kistelki nem megbocsáthatatlan vigyázatlanságból kölcsönözte pénzeit neje nevén, hanem újra a szerző iránti szívességből. Ha a csődkérvényen nincs Katalin neve, hol marad az átok, Andorlaki csalódása? S ez átok nélkül hol marad a harmadik felvonás? Amint olvasóim észrevehetik, a realizmus nagyon követelő.

Van a darabnak még egy alakja, kivel sehogy sem tudok megbarátkozni. Az Keve Gusztáv úr, volt váltóhamisító, most pedig érzelmes atya és Kistelki címosztogatója. Majdnem minden felvonásban oly véghetlen szerencsétlen és oly megindultan szereti gyermekét, hogy szinte akaratlanul zsebünkbe nyúlunk; szeretnénk neki valamit ajándékozni. Az egész ember csupa siralmas vergődés. Ha még egyszer „A váltó“-t megnézem, festett pisztolyt küldök fel a színpadra, hogy meglőhesse magát. Azaz: hiába tenném. Van nála egy mindig, de nem használja. Maga megvallja, hogy nem használja. Miért hordja hát? Mert az ötödik felvonásban szüksége van rá — Kistelki ellen.

Ellenszenvem van még a drámai bébék ellen is, kiket Bercsényi úgy kedvel. Nincs természetesebb valami, mint a jól induló gyer-

mek s nincsen hamisabb csemete, mint a drámai kisdedek. Milyen okosak, milyen érzelmesek, hogy megéreznek minden titkot! Ments meg Isten tőlök. S e darabban a bébé még egy siralmas ember gyermeke!

A kevéssé indokolt vagy csinált alakokból szövődik azután a kuszált cselekmény, melynek néhány szálát olvasóinknak is felmutattuk. De ha mint egészet vesszük is, feltűnik rossz ökonómiája. A darab tulajdonkép a második felvonás végén kezdődik. A jelenetek mind egyforma hosszúk, szinte azon gondolatra jutunk, hogy Bercsényi azért nyujtotta, hogy minden színésznek legyen elég „tere“ megmutatni, hogy mit tud. De a darab van-e a színészért vagy a színész a darabért? Így megtörténik, hogy az író sokkal erősebben néz az ismert színészek szemébe, mint alakjai lelkébe. Azután túlságos sokat beszél Bercsényi. Mintha minden gondolatára súlyt fektetne; a dialóg egy negyedét bátran törölni lehetne. Hasonlatai találók, bár nem mindig válogatósak. Vannak nők, kik olyanok, mint a paloták, azután mint a jól berendezett éves lakás, azután mint a hónapos szoba, végül jön a „miegy s más“. Tetszik?

S most még egy őszinte szót. Bercsényi darabja is azon iránynak hódol, melyet színpadi realizmusnak neveznek. Vigyáznunk kell, hogy a „színpadi“ ne legyen benne hasonlíthatatlanul fontosabb, mint a realizmus. A realizmus művészi irány, amelynek eszménye van, mint

minden művészi stílusnak. A modern drámában is a realizmus egészen mást jelent, mint pusztán színpadi rutint. A realizmus a legszigorúbb jellemfestést kívánja meg, a cselekménynek szigorú következetességét. E nélkül a realizmus nem művészet, hanem sablon, mint az ellenkező iránynak is megvan a sablona. Nyereségnek tartom drámairodalmunk mai fejlődését, hanem tudom, hogy az egyik véglet oly hibás, mint a másik. S nem mulatságos-e, hogy Bercsényi drámájának cselekménye valami „Sensationsromanban" benne lehetne? Ebben pedig társadalmi problémák művészi rajzát senki sem fogja keresni.

Az iránynak túlhajtása az ízlés bizonyos durvulásával jár. A közönség először örül a kitűnő fotografiáknak. De azután jönnek az olcsóbb „fényképészek" s végül mindegyik talál vevőt. De itt már a fényképészt okolom és nem mondom többé: üdv neked rossz képeidért, mert lám, a közönség kap rajtuk! — Az író nemcsak a közönség ízlését követi, hanem az ízlést neveli is.

S hogy én mindezt derék művészünkkel szemben hozom fel? S hogy bennem a kritikai lelkiismeret épen vele szemben berzenkedik? Csak azért történik, mert Bercsényi írói babérjaiból szakíthatunk egy pár levelet (különben egész erdővel áldja meg az Isten) s koszorúja mégis épen marad. Az író vereségét nála a művész kényelmesen kiheveri. S talán ő fog legkevésbbé haragudni, ha művére iro-

dalmi mértéket alkalmaztunk. Ha hibáztam, e pontban hibáztam.

Különben Bercsényi sokkal szellemesebb ember, semhogy gyermekét oly kritika nélkül szeresse, mint azt darabjaiban a színpadi szülék teszik. És ép azért nem is enyhítem ítéletem szigorát sikerült részletekre, ügyes mellékalakokra szórt banális dícséretekkel.

1881 január 15.

Almási Tihamér: Két év multán. Rendelő óra.

A Nemzeti Szinházban két új egyfelvonásos vígjátékot adtak Almási Tihamértól. Az első címe „Két év multán". Egy Indiából visszatért s a tigrisvadászatokon régi szerelmét feledő gróf, meg a régi kedves s azóta párját lelt Roxane grófné a darabka személyei. Roxane két év óta van férjnél; most először látszik iránta férje hidegülni; a szép fiatal asszony születésnapja van s a férj ma, épen ma hagyja egyedül nejét. Szegényke magára van huszonkét szobájában; zongorához ül, de csakhamar elhagyja a játékot; bántja a gondolat, hogy férje — vadászat kedvéért tőle távozott. Két év óta boldog volt, tehát nem levelezett senkivel, még anyjának sem írt. Ma azonban megszállja az „ennui" s régi levelei közt keresgél. Véletlenül Ervin gróf, régi imádójának

levele jut kezéhez. E levélke az elutasított szerelmes örjöngése. Megígéri benne Ervin gróf, hogy a dátum után két évre, délelőtti tizenegy órára, pontosan, mint valami boszszuló szellem, megjelen a grófné előtt, hogy magát szemei előtt — agyonlőjje. Most letelt a két év és Ervin gróf kigyógyultan, mint szép nő férje, régi levelét feledve, nyit be a grófnéhoz. Ervin Roxane nyugtalanságát szerelemre, régi hajlandósága felébredésére magyarázza, a grófné pedig attól tart, hogy Ervin azért jött hozzá, hogy agyonlőjje magát. Roxane egy kissé naiv; a gróf egy kicsit képzelgő, de erre nem nagyon ügyelhetünk, mert a színpadon már ¾11-re van s egy negyedóra mulva a vígjátéknak pattannia kell. E színpadi idő a grófné részéről komikus aggodalomban telik el, míg Ervin indiai kalandjait meséli. A darab néma személye még az a vadászkés, melyet Ervin oldalán hord. Roxane fél, hogy e késsel lesz itt nemsokára szörnyű ítélet. Pedig miért beszéli el kalandjait Ervin? Csak azért, hogy a grófnéval szépszerével kerülőn tudassa, hogy szívében más ideál él. Mire tizenegy óra lesz, a vadászkés megteszi kötelességét s a csomót talán a szükségesnél néhány perccel később mulatságosan metszi ketté. A grófné megtanulhatja, hogy nagy vétség volna a „bon ton“ ellen, ha mult idők lovagja a régi viszony felbomlása után két évvel idézne „scandalt“ elő; Ervin pedig egy élettapasztalással lesz gazdagabb; megtudja,

hogy nincs az a képtelen föltevés, melyet még szellemes nő is valónak ne fogadna, ha hiuságának hízeleg. Ez a tanuság, azt hiszem, elég komoly egy kis bluette számára. A vígjátékocska különben elevenen írt és Prielle Kornélia asszonyban és Náday úrban kitünő előadókra talált.

A második darab már vastagabb eledel; a színlapon bohózatként szerepel s a bohózat hatásával is van. A doktor-szerző ügyesen értékesítette benne a métier vicceit; darabja hőse Faragó orvos; a szerző sans gène tréfálja ki az orvosi „goromba humort", az orvosban a „Sehr-mannt" és az alleopathák elleni bosszúját csak egy helyen nyilvánítja, mikor Faragó borzasztóan keserű recipéiről beszél. Különben nyugodtan lehetnek társai; Almási nem vágyik velük szemben Molière babérjaira. Dr. Faragó tulajdonképen igen derék orvos, kinek adószedőkkel, septemvirekkel, kapitánysági „tollnokokkal" gyűl meg mulatságos baja. Van tisztességes klientélája; s amilyen epés ember, alighanem rágalmazásért perbe fogatja szerzőt. A darabban t. i. Faragó előszobáját szedett-vedett néppel, csirkefogókkal tölti meg, hogy „szemet szúrjanak", hogy világosan bebizonyítsák még a kétkedőknek is, mennyire keresett orvos az a Faragó. Ez már rossz vicc —, kétségbeesett bohózati fogás, Faragóra nézve igazi injuria. Faragón kívül még több mulattató alakja is van a darabnak: egy vörösesernyős nyárspol-

gár, Kraxlhubernek valami magyarrá lett távoli rokona, ki a meg nem fizetett orvosi honorárium miatt csetepatéban van az orvossal; egy legf. ítélőszéki bíró, kit a bohózat jogán néhány percig „iparlovagnak“ tartanak; egy utazókalap, melybe kétszáz forint van rejtve; egy szöszke hivatalnok; két tanuként szereplő hordár, két biztos és néhány rossz vicc, melyen gyakran jókat lehet nevetni. Ennyi ingredienciából oly ügyes ember, mint Almási Tihamér, eléggé nevettető bohózatot állított össze. — Igen jelesül játszott Vizvári, Szigeti Imre; a többi szereplőnek nem volt kiválóbb szerepe.

1881 január 16.

Tegnap röviden már foglalkoztunk Almási Tihamér két új darabjával; engedje meg az olvasó, hogy ejtsünk róluk még nehány szót.

A „Két év multán“ franciás genre-ban tartott kis vígjáték. Két személye ügyesen, eleven dialógban kergeti benne a szerző ötletét. A nő egy régi, régi levél nyomán azt hiszi, hogy Ervin gróf, kit két éve nem látott, s ki most vidoran, minden mélyebb megindulás nélkül lép be termeibe, azért látogatta meg, hogy szerelmi furorában két évvel ezelőtt tett ígéretét beváltsa, azaz, hogy a szép grófné szeme láttára megölje magát. A tigrisvadászó gróf pedig, a nő nyugtalanságát látva, azt képzeli, hogy ez őt szereti, és pedig jobban, mint

két év előtt. A nő e szörnyű halált akarja megakadályozni, a gróf pedig Roxanet szerelmi ábrándjából kigyógyítani — ez a vígjáték ügyes csomója.

Min alapszik a kölcsönös félreértés?

A grófné részéről egy levélen; a gróf részéről pedig Roxane nyugtalanságán. A szép nő migrénjét Ervin a maga javára magyarázza. Idáig nyúlik a kis vígjáték gyökere, tovább nem. Kár, hogy szerző az ügyes helyzetet alakjaira nézve jobban ki nem használta. Az ügyes darabból lehetett volna szellemes vígjáték. Az a nő, kinek hite van szerelmi öngyilkosságokban oly hosszú terminusra is, aki kétévi távolodás után sem hajt a dal szavára: „aus den Augen, aus dem Sinn"; aki egy gentleman részéről fölteszi azon ízléstelenséget, hogy az Indiából egyenesen azért lép be egy férjes nő szobájába, hogy ott oknélküli véres botrányt csináljon: az a nőcske egy kicsit nevetséges, kicsit regényes, egy kicsit ideges: „überspannt", ahogy nálunk szokták mondani. Ha szerző e nő vonásait röviden, élénken kirajzolja: Roxane képzelgése nem többé csak egy régi levélen, hanem egy kicsit vígjátéki jellemén is alapulna. A darabka nemcsak bohó félreértés megoldása volna, hol a vadászkés a komikus corpus delicti, hanem igazán pszichológiai alappal bíró vígjátéki tréfa. Így azonban a két személy inkább automata. Az ötlet lesz a fődolog; a személyek a második sorba szorulnak. Ha francia író dolgozza fel a tár-

gyat, azt hiszem, ez a dolgot épen megfordítja és ép ezáltal teszi az ötletet csattanósabbá. Darabunkban tehát megvan az ügyesség, hanem az igazi vígjátéki esprit hiányzik belőle.

Ezúttal egyszersmind vígjátékíróinknak egy kis változtatást ajánlunk. Az már régi dolog, hogy nagyon banális valami, ha a társalgást az időn kezdjük. A színpadnak is megvannak banális helyzetei, melyektől őrizkednünk kell. Ha a színpadon egy finom hölgy únja magát, nyugtalan, nem tudja, mit tegyen, magára van, férjét vagy szeretőjét várja: rendesen zongorához ül, s ha Chopint nem, valami populáris keringőt játszik. — Roxane grófné is így cselekszik. Azt a zongorát, azt a monstrumot, mely az életben is annyi keserű órát okoz, tiltsuk le a színpadról. Mondjuk ki, hogy egyfelvonásos vígjátékokban nem tartozik többé a szalónbútorok közé. Tegyük a nőt inkább dilettáns festővé, a nő palette-tel kezében legalább is oly érdekes, mint midőn tőlünk háttal fordulva, harmatujjaival a billentyűt veri. Csináljunk legalább a színpadon forradalmat a zongorakultusz ellen. A naiv Roxane, aki még zongorázik is! — oda minden varázslat!

Almási Tihamér másik darabja, a „Rendelő óra", mint már megjegyeztük, ügyes bohózat, melynek az az előnye is megvan, hogy aránylag rövid. Szerzője valószínűleg azért nyujtotta be a Nemzeti Színházhoz, mert a Népszínház előadásában nem bízott annyira.

1881 március 1.

Don Carlos.[1]

(Drámai költemény öt felvonásban. Irta *Schiller*. Fordította *E. Kovács Gyula*. Budapest. Aigner Lajos. Ára 2 frt 50 kr.)

Én is Schiller tisztelői közé tartozom; irodalmi nyereségnek hiszem, ha akad ember, aki műveit méltón le tudja fordítani. Kíváncsian nyúltam Kovács Gyula kísérletéhez; de alig lapozgattam itt-ott benne, át kellett látnom,

[1] *1881 március 1.* Nemzeti Színház. Ma Schiller „Don Carlos"-a került színre új fordításban, új betanulással. A közönség érdeklődött az előadás iránt és a színházat egészen megtölté. A nagy jelenések után volt kihívás is elég. A darab előadásán meglátszott a gondos, lelkiismeretes előkészület. Don Carlos azonban színészeink számára mégis merész kísérlet marad. — Posa marquist Bercsényi játszotta; különösen a királylyal való jelenetében értelmesen, melegséggel szavalt. Egy kissé mégis inkább a világszabadság érzékeny docensére hasonlított; a különc ábrándozó, a rajongó szabadsághős, az önfeláldozásban dicsőségét kereső jóbarát vonásai elmosódtak. Egyáltalán Schiller Posája nem való Bercsényinek; jeles rutinját bizonyítja, hogy Posa szerepét ennyire is érvényre emelte. Fülöpöt Kovács Gyula játszotta és e szerepben is Kovács Gyulát játszotta. Azt a sok vonást, mely szerepében rejlik, nem tudta jellemző egységbe összeforrasztani. Tüzes, Lear-szerű kitörései oly kevéssé illenek Fülöp jelleméhez, mint az a fönségnélküli öreguras viselet, melyet Posával szemben tanusított. Hanem kétségtelen, szorgalmas tanulmány nyomait mutatta játéka. Nagy Imre Don Carlost többhelyütt rokonszenvesen szavalta. Igen szépen játszott Helvey kisasszony az Eboli szerepében. Jászai Mari asszony a királynét az első jelenetekben siránkozóbbá tette, mint szerepe kívánja. A rendezés nagyon csinos és gondos volt.

hogy oly munkával van dolgom, melynek művészi értéke nincs. Kovács Gyula Schiller-fordítása mai viszonyainkhoz mérten a fődologra nézve semmivel sem jobb, mint a Kelmenfié volt a multra nézve. „Don Carlos“ még mindig várja a hivatott fordítót.

Talán nem is említem vala a dolgot, ha a fordító a munkája végére biggyesztett „tanulmányban“ szertelen önbizalmat nem árult volna el. A színészi hamis pátosz hangján szól korunk hidegségéről, a szép, jó és igaz harmóniájáról, Schiller idealizmusáról s azután a fordításra tér. Elődjéről így beszél: „Kelmenfi fordítása valóban rettenetes! Mint gyermek, ki a rajzolás törvényei és szépségének ismerete nélkül, ablakról másolgatja képeit. Így másolta ő a német sorokat magyarra. Míg a konstrukciók egyszerűek, míg a szellem a köznapiság országútján poroszkál, csak elsántikál valahogy, mihelyt azonban a költői lélek szárnya meglendül s neki ered a közlelkek nem járta légköröknek (mily szép!), a mi Kelmenfink menten felbukik s szánalomraméltó nyomorúsággal vergődik a földnek porában, úgyhogy fordított darabjainak vannak rejtekei, hová korlátolt talentuma soha bevilágítani nem tudott, melyeket sem megérteni, sem felfogni nem bírt.“

Mulatságos dolog volna, ha ezt az ítéletet a mi patetikus fordítónkról is elmondhatnók: és vergődik vala a földnek porában. Ha az ő neve mellé is odabiggyeszthetnők azt a ki-

csinylő birtokos ragot és a „mi Kovácsunkról“ szólhatnánk, aki nekiered a közlelkek nemjárta légköröknek. Mily szép volna, ha ott megtanulná, hogy az olcsó pátosz még nem üdvözítő malaszt.

A fordítót különben nemcsak a pátosz ragadja; ő merész is. Azt mondja, „valamely fordítás irályának hátrányait senki sem érezheti oly mélyen, mint egy világos fejű, forró érzésű s tiszta nyelvérzékkel megáldott színművész“. Ez más szóval annyit tesz: hogy drámát nem fordíthat senki oly jól, mint a forró érzésű színművész, aki egyben költő is. Azt gondolnám, a színművészt kihagyhatjuk; az első esetben az esztétikai műveltség, a másodikban a költői erő s fordítói ügyesség mértéke dönt. De a színművésznek ott kell lennie. Miért? „A mű egészének át- meg átkutatása, a részletek rejtekeinek (újra a rejtekek) kifürkészése, szerepe szavainak tökéletes bemagolása, azoknak nagy fennszóval ezerszeri ismétlése művészi ábrázolásának életföltétele lévén: előtte titokban semmi, de semmi nem maradhat.“

Semmi, de semmi! És titokban semmi nem maradhat, mert a színművész a rejtekeket fürkészi, a szavakat „magolja“ s nagy fennszóval ezerszer ismétli. „Au voleur, au voleur! — kiáltja, — de csak tízszer Mascarille. És ha sok, de sok mégis titokban maradt volna — mit mondjunk akkor? Megint csak azt, hogy az a sok láng, sütőszenvedély, ömlő magasz-

tosultság inkább kábít, mint melegít, különösen a színészt inkább kábítja. Ilyenkor könnyen megesik, hogy a művész a színpadon akkor is magasztosnak tartja magát, midőn egyszerűen unalmas, s megelevenül „lángoló“ képzeletében Macbeth, de csak képzelmében, játékában nem.

Hanem térjünk a fordításra. Csupán egy jelenetre figyeljünk: Posa marquis és Fülöp jelenetére. Találunk itt mindenre példát: a földön vergődésre, a szöveg meg nem értésére és közlelkek nem használta kifejezésekre. Csak a főbb hibákat emelem ki.

1. A király fölhívja Posát, válasszon magának működési kört. Posa haboz. „Vielleicht — kérdi Fülöp — befürchtet ihr die Sphäre zu verfehlen, die eures Geistes würdig ist?“

A fordításban Fülöp így beszél:

> Tán félsz, hogy a kör, amely itt eléd
> Tárul: méltatlan szellemedhez?

Fülöp e kérdésében is van egy oly „rejtek“, minőt csak a fordító fedezhet föl. A büszke Fülöp a magyarban maga jön arra a gondolatra, hogy az ő udvara méltatlan Posa marquis szelleméhez. A német szó mást fejez ki.

2. A király sarkalja Posát, mondja el visszautasító válasza okait:

König:

So schwach sind diese Gründe? Fürchtet Ihr
Dabei zu wagen?

Marquis:

Wenn ich Zeit gewinne,
Sie zu erschöpfen, Sire, — mein Leben höchstens.
Die Warheit aber setz' ich aus, wenn Sie
Mir diese Gunst verweigern stb.

A marquis azt mondja, hogyha Fülöp időt ad okai felsorolására, ő legfeljebb életét kockáztatja beszéde által; ha pedig megtagadja a kellő időt, úgy fél a marquis, hogy a király nem fogja őt megérteni, nem fogja ügye igazságát belátni (die Warheit setz' ich aus), s nevetségesnek fogja tartani, Kovács pedig így födöz fel a német szóban új, nem látott rejteket:

Király:

Az indokot tán félsz bevallani?
Mert gyönge: félsz, hogy vesztesz általa?

Posa:

Ah, hogy ha mindent kibeszélni bírnék — —
Egyetlen üdve lenne életemnek!
Hallgass ki végig — Sire! Oh, adj időt;
Avagy ne kérdj, mert nem mondok valót.

Az az „ah!" és „oh, adj időt" az itt úgy illik Posa szájába, mint szerelmes sóhaj a vén nagynéne beszédéhez. A „die Warheit setz' ich aus" — pedig: „Avagy ne kérdj, mert nem mondok valót." Posa a királynak nem mond valót!

A fordításban az inkvizíció befolyása látszik: az értelem tortúrája napirenden van.

3. Szólj — mondja a király.

Marquis:

Ich kann nicht Fürstendiener sein.
Én — —
Szolgálni még királyt sem akarok.

Posa nem tud szolgálni királyt. És mi az a „még királyt sem?“ Vagy többre becsüli Posa a királyt, mint a polgárt? Sőt ellenkezőleg, Posa szolgálja a szegényt, az elhagyottat, a hazát és emberiséget, a szabadság ügyét, csak a királyt nem tudja szolgálni. De mi egy „csak“, vagy „még“ olyan előtt, ki a részletek rejtekeinek kifürkészésében fárad!

4.

Von diesem Glücke würde
Die Majestät erzittern.
Ily boldogságtól egy királyi felség
Reszket bizonnyal.

Ha ezt nagy fönnhangon ezerszer ismételjük: ezerszer halljuk az „egyet“ és a „bizonynyalt“. S a tiszta nyelvérzékkel megáldott fordító mégis meghagyja? És kérem összevetni a folytatást az eredetivel; hogy Kelmenfire célzott szóval éljünk: igazán rettenetes!

5. A királyt meglepi Posa nyiltsága.

Neu zum wenigsten ist dieser Ton!
Die Schmeichelei erschöpft sich. Nachzuahmen
Erniedrigt einen Mann von Kopf. — Auch einmal
Die Probe von dem Gegentheil — Warum nicht?
Das Überraschende macht Glück. — Wenn ihr
Es so versteht, gut, so will ich mich
Auf eine neue Kronbedienung richten.

Magyarul:

Újnak legalább új ez a beszéd,
A hízelgés kimerül és önálló.
Főmajmolásra nem is aljasul.
Miért ne tennék egy kísérletet
Új eszközökkel? A merészeké a
Jó szerencse. Ám lássuk tehát.
Változtatok a kormányrendszeren.

Itt megint részletkutatásokra bukkanunk, melyek eredménye új és meglepő. Az eredetiben nem Fülöp akar kísérletet tenni új eszközökkel, hanem az, ki hozzá hízelgés helyett nyiltsággal közeledik. Fülöp itt gyanakszik. — Kovácsnál az eredeti felfogású színész néhány változtatással egész új királyt teremtett.

6.

Posa:

Jüngst kam ich an von Flandern und Brabant. —
So viele reiche, blühende Provinzen!
Ein kräftiges, ein grosses Volk — und auch
Ein gutes Volk — und Vater dieses Volkes,
Das, dacht' ich, das muss göttlich sein!

Magyarul:

Most hagytam el Brabantot s Flandriát.
Egykor virágzó, gazdag tartományok.
Dús népe, földje erőtől buzog,
És népe jó is. Elgondolkozám:
E népnek atyja most Fülöp király,
Mily isteni, felséges hivatás.

Ezt Posa sohasem gondolta, így nem gondolta. Ez csak olyan odahányt fordítás.

7.

Verlassen von dem Fleiss
Der neuen Christen, liegt Granada öde.

Magyarul:

Az új kereszteség zsibbasztó csapásin
Dermedt vadonná pusztult Granada.

Dermesztő eredetiség!

Egyáltalán a fordító nem egyszer saját költőiségéből kölcsönöz Schillernek. „Zerstörende Entwürfe“ nála: a rombolás ördög sugalmai; a „selbst geschlagene Wunde“ pedig: öngyilkos karral hasogatott seb. Egyszer meg ilyet olvasunk: „Hadd nyíljanak virággá lelkeink.“ Ezt Schiller mondta volna? „Geister reifen in ihrem Weltgebäude.“ Ilyen szép eredeti pipacs az is, hol a dús, korlátlan tündérszép világ a szabadság elvein tenyész és midőn a szemek fölcsillant sugara lángbaborul, mint fényáradat. Milyen költői taktusok!

9. Egy lépéssel tovább megint az értelem ficamul ki.

Marquis:

Zu einem Nero und Busiris wirft
Er ihren Namen und — das schmerzt mich; denn
Sie waren gut.

König:

Wer hat euch dessen so
Gewiss gemacht?

Magyarul:

Nero, Buziris mellé száll neved,
Úgy fáj e hit, te egykor nagy valál.

Király:

És ez hited?

Posa:

Ez! A Mindenhatóra, sire!

A németben a dialóg jellemző fordulatot mutat, a magyarban az értelem „rejtekben marad". Ez rossz fordítás. — És ez hited? — Ez! A Mindenhatóra, sire!

10. Posa odafordul a királyhoz s mondja, boldogítsd alattvalóidat: „Werden Sie von Millionen Königen ein König." A magyarban: „Légy a királyok nagy királya, sire!" Megint eredetiség! — Igen mulattatólag ragadja fordítót a Pegazus néha Schilleren túl. „In ihren Flandern sind tausend bessere als ich." Ezt így olvassuk: „Hisz Flandriában ezrek, milliók vannak jobbak, mint én." — Ez a milliók igazán költői, mondaná Trisottin, még ha Flandriában el sem férnének.

11. A legjobb azonban a jelenet végén van. Ihr werdet gerecht sein — szól a teljes meggyőződés hangján, félig bámulattal Fülöp Posához. „Te igaz lehetsz" — hangzik vissza ügyetlenül a magyarban. Az ily fordítás csak kontár lehet — ez az igazság.

Pusztán egy jelenetet, és pedig kiváló jelenetet futottam itt át, ha nem úntatná az olvasót, ugyanezen jelenetben még tizenöt-húsz csípős hibát jelölhetnék ki. — Szívesebben hallgattam volna felőlük; de Schiller géniusza, melyet a fordító oly lángoló szívvel tisztel,

megkövetel annyi őszinte becsülést, hogy gyarló munkát ne állítsunk sikerült fordításnak. Ha ezt senki meg nem mondta, megmondom én, és pedig ép azért, mivel Schillert igazán szeretem.

„Korunk láthatárán sok világosság, de kevés meleg van" — végzi fordító a „Don Carlos"-hoz biggyesztett tanulmányát. Hagyjuk a kort; ennek megfigyelése helyett Schiller szövegét kellett volna jobban áttekinteni. Mert higyje meg a fordító, a világosságtól nem „fásul el a lélek" s nem „szárad ki a szív". Több világosság mellett jobban olvashatta volna a költő szövegét s jobban is értette volna meg. A világosság csak bizonyos egészségtelen pátosznak veszélyes. S néha amit hamisan költőiségnek nevezünk, nem egyéb, mint ilyenféle pátosz kinövése. S hogy még az igazi lelkesülés sem tesz valakit költői fordítóvá, azt Kovács Gyula példája mutatja. A pátosz mellett még fordítói ügyesség, fontolgató műértelem is elkel. A „világosság" e tekintetben a legjobb útbaigazító. És most bocsássa meg vétkemet Kelmenfi.

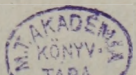

Függelék.

A kötetben tárgyalt darabok, szerzőik szerint:

Almási Tihamér: Két év multán. — Rendelőóra 67.
Bercsényi Béla: A váltó 57.
Csiky Gergely: A proletárok 22.
Legouvé Ernő: Kervilerné 30.
Lindau Pál: Lea grófné 32, 41, 47.
Schiller: Don Carlos 73.
Szigligeti Ede: A világ ura 7.
Shakespeare: Vízkereszt 17.
Teleki László: A kegyenc 49.

A kötetben megemlített színészek névsora:

Benedek József 22.
Benedek Lajos 22.
Bercsényi Béla 32, 50, 73.
Egressy Ákos 22.
Felekiné, Munkácsi Flóra 7.
Halmi Ferenc 7, 20, 21, 23, 33.
Helvey Laura 23, 32, 33, 73.
Jászai Mari 7, 22, 50, 63, 73.
Kovács Gyula, ecsedi 7, 23, 50, 73.
Márkus Emilia 21, 23, 33.
Nagy Imre 7, 50, 73
Náday Ferenc 32, 33, 69.
Prielle Kornélia 23, 33, 69.
Szathmáryné, Farkas Lujza 23.
Szigeti József 20.
Szigeti Imre 23, 70.
Ujházi Ede 7, 21, 23, 32.
Vizvári Gyula 7, 21, 23, 33, 70.
Vizváryné, Szigeti Jolán 22, 23.

Tartalomjegyzék.

A világ ura 7
Shakespeare „Vízkereszt"-je 17
A proletárok 22
Legouvé: Kervilerné 30
Lea grófné 32
Színházi harc 41
Viszonválasz Bulyovszky válaszára 47
A kegyenc 49
A váltó 57
Almási Tihamér: Két év multán. Rendelőóra 67
Don Carlos 73

Függelék:

A kötetben tárgyalt darabok, szerzőik szerint 83
A kötetben megemlített színészek névsora 84

17.326. — Kir. Magy. Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Czakó Elemér dr.)

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 2293 /1952 sz.

8. **Édes Gergely: Eredeti oktató mesék.** Dr. *Zsigmond Ferenc* tanár vezetésével sajtó alá rendezte és kiadta a *debreceni ref. kollégium gimnáziumának* 1931—32. évi *VIII. A. osztálya.*

9. **Dugonics András Magyar példabeszédek és jeles közmondások** c. gyüjteményéből. Sajtó alá rendezte és kiadta *Szabó Béla* polgári iskolai igazgató.

10. **Kazinczy világa.** Szerkesztette *Vajthó László.* A Kazinczy-centenáriumra kiadta a *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.*

11. **Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál himnusza.** Sajtó alá rendezte dr. *Tordai Anyos* igazgató. Kiadta a *Ciszterci Rend bajai III. Béla-reálgimnáziuma.*

12. **Siralmas Panasz.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Ollé István* tanár. Kiadta a *budapesti Zrínyi Miklós-reálgimnázium.*

13. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (második sorozat.) Tanítványaival sajtó alá rendezte *dr. Juhász Géza* tanár. Kiadta a *debreceni fiú felső kereskedelmi iskola önképzőköre.*

14. **Vedres István: A Tiszát a Dunával összekapcsoló új hajókázható csatorna.** *(1805.)* Tanítványaival sajtó alá rendezte *dr. Farkas László* tanár. Kiadta a *Budapest-Székesfővárosi „Gróf Széchenyi István" felső kereskedelmi iskola.*

15. **Bessenyei György: Anyai Oktatás.** Tanítványaival sajtó alá rendezte *Sebestyén Erzsébet* tanár. Kiadta a *budapesti II. ker. áll. tanítónőképző-intézet.*

16. **Bessenyei György: Magyarság. A magyar néző.** Tanítványaikkal sajtó alá rendezték *Gazdag Lajos, Horváth L. László, Kovács Miklós,* dr. vitéz *Polgáry István* tanárok. Kiadta a *budapesti Mátyás király-reálgimnázium „Mátyás király" önképzőköre.*
17. **Hajnal Mátyás: Az Jesus szivét szerető szíveknek ájtatosságára szíves képekkel kiformáltatott és azokrul való elmélkedésekkel és imádságokkal megmagyaráztatott könyvecske.** (1629.) Kiadta a *budapesti Szent Margit-leánygimnázium.*
18. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (harmadik sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Lányi Ernő* tanár. Kiadta a *budapesti Bolyai-reáliskola önképzőköre.*